

NOVOMEŠKO OKRAJNO GLAVARSTVO.

Zemljepisno-zgodovinski opis.

Sodelovanjem učiteljev Novomeškega okraja
spisal

O. Florentin Hrovat,

šolski voditelj in načelnik okrajne učiteljske knjižnice
v Novem mestu.

(Ponatis iz »Slovenca«.)

V LJUBLJANI.

Založba okrajne učiteljske knjižnice Novomeške.

Tisk „Katoliške Tiskarne“.

1885.

97646

D2007/21516

U v o d.

Kakor znano, bila je Kranjska do leta 1850 razdeljena v političnem oziru v tri okroge, katerim so bili na čelu okrožni glavarji. Tega leta pa se je vršila nova razdelitev v najmanj okrajnih glavarstev z okrajnim glavarjem na čelu.

Novomeško okrajno glavarstvo je jedno največih, in obsega tri okrajne davkarije in sodišča: Novomeško, Žužemperško in Trebanjsko.

Razprostira se med $45^{\circ} 41'$ in 46° severne širjave, in pa $32^{\circ} 30'$ in 33° vzhod. dolgosti, meji proti severo-zahodu na Krško, proti jugovzhodu na Črnomeljsko, proti jugo-zahodu na Kočevsko in proti severo-zahodu na Litijsko okrajno glavarstvo.

Novomeški sodnijski okraj obsega te-le županije: 1. Novomesto ali Rudolfovo, 2. Šmihel, Stopiče, Podgrad in Vavtovas, 3. Šempeter, 4. Belocerkev, 5. Brusnice, 6. Prečino, 7. Mirnopeč, 8. Toplice, 9. Poljane, 10. Crmošnjice.

Površje tega okraja znaša 524.2048 km^2 . Prebivalcev broji 26.040. Na jednom štirjaškem kilometru biva povprek 49 ljudi.

Žužemperški okraj obsega sledeče občine: 1. Žužemperk, 2. Dvor, 3. Zagradec, 4. Smuk, 5. Ambrus.

Ta okraj meri 234.9447 km^2 , prebivalcev pa ima 10.369. Na jednom km^2 živi povprek 44 ljudi.

Trebanjski okraj ima te-le občine: 1. Trebno, 2. Mirna, 3. Dobrniče, 4. Velikaloka (Šentlovrenc), 5. Ajdovica.

Prebivalcev ima 10.084, ki bivajo na 175·3583 km^2 ; toraj povprek na jednom štirijaškem kilometru po 57 prebivalcev.

Ves Novomeški politični okraj obsega 162.245 oralov ali 16·2 štirijaških milj = 934·5078 km^2 .

Skupno število prebivalcev po štetvi dne 31. dec. 1880 znaša 46.493. Povprek živi toraj na jednom kvadratnem kilometru 50 ljudi.

Po narodnosti so, izvzemši Kočevarje, bivajoče v Poljanah, Črmošnjicah, Smuku in Toplirebri, Slovenci. Po veri so, izvzemši kakih 7 protestantov, vsi katoličani.

Največa reka tega okraja je Krka, ki sprejema druge potoke.

Na desnem bregu Krke ležeča pogorja so bolj Krasu, kakor Alpom podobna. Po hribih je le malo studencev. Najvišje pogorje so Gorjanci (1181 m.) in Kočevsko hribovje.

I.

Novomeški okraj.

Novomesto ali Rudolfovo.

Novomesto, edino mesto tega okraja, stoji 71 km. proti jugo-zahodu od Ljubljane ($45^{\circ} 48' 13''$ sev. šir., $32^{\circ} 49' 57''$ vzh. dolg.) ob cesti, ki drži na Hrvatsko. Sezidano je ob holmci na levem bregu Krke, ki ga obliva v polukrogu ter daje tako mestu podobo polotoka. Krka je tù nad 76 m. široka in in semtertja nad 6 m. globoka. Vzdiguje se kraj 202 m. nad morsko gladino; srednji zračni tlak je 747 mm.

Kakor sploh drugim mestom prilastovali so stari zgodovinarji tudi Novomestu veliko starost. Valvazor pripoveduje, kakor so mu sporočili „mestni očetje“, sklicovaje se na neko staro koroško kroniko, da je stalo že za časa Rimljanov tù mogočno mesto „Nova“ ali „Neostazij“. Hunski kralj Atila pa je l. 451 razrušil to starodavno rimsko mesto. — Tudi se pripoveduje, da je imel tù svoj dvor kralj vzhodnih Gotov Ditrih ali Teodorik Brnski, in da se je mesto razprostiralo do pogorja, kjer stoji dandanes Hmeljniški grad.

Razumé se, da je vse to le pravljica; kajti ne nahaja se nikakov sled, da bi bilo v tej okolici v starih časih kako staro rimsko mesto.

Ker so pa v 4. stoletji Rimljani vtrjevali meje proti navalu selečih se narodov, mogoče je, da so si na tem kraji kot prihodišči postavili kako neznatno trdnjavo.

Zgodovinska istina je, da je stal v srednjem veku na tem mestu gradiček, ki je bil last 1138. l. ustanovljenega Zatiškega samostana. Okolo tega gradiča so se s tekom časa naselili ljudje.

Avstrijski vojvoda Rudolf IV. (1360—65) iz Habsburške rodovine si je prvi stavil smoter, da združi razkosano Kranjsko v jedno celoto; zategadel si je prizadeval, da si prisvoji kaj posestev v južni marki ter sezida trdnjavo. Jako primeren se mu je zdel kraj, kjer se dandanes razprostira mesto. V ta namen zamenj z Zatiškim opatom Petrom svojih 26 posestev v Štepanški vasi (v Trebanjski župniji), potem desetino od 81 kmetij v Šmariji za že omejnjeni gradiček in pa nekaj posestev v Ločini in Bršljinu. Po okolici raztrešene prebivalce združi okoli svojega gradiča. V dan 7. aprila 1365 — v ponedeljek po Cvetni nedelji — podelí novi naselbini mestne pravice. Tudi je zaukazal, naj se mesto po njem zóve „Rudolfswert — Rudolfovo“. A narod je zval novo naselbino le „Novomesto“; in to ime se bode ohranilo v narodu, dokler bode stalo mesto.

S tem dnevom se prične zgodovinska dôba Novomesta. Ustanovitelj je podaril mestu raznih pravic. Tudi mestni grb in pečat kažeta podobo ustanovitelja Rudolfa IV., sedečega na žametasti blazinici, na desni s tremi solnci in na levi s tremi polumeseci, držéč v desni cesarsko jabelko s križem, v levi pa vihrajočo avstrijsko zastavo, in z vojvodskim klobukom na glavi.

Mesto je uradno obdržalo ime svojega ustanovitelja do leta 1783. A tega leta je dobilo mesto vsled dvornega ukaza (v dan 1. sept.) uradno ime „Novomesto“ (Neustadtl.)

Leta 1865 je godovalo mesto z ljudskimi vesellicami svojo petstoletnico. O tej priliki je podelil presvitli cesar Frane Jožef mestu njegovo prvotno ime.

S tem činom je nadvojvoda Rudolf IV. pripomogel, da je Kranjska postala malo ne skozi celih 200 let močen jez proti Turčinom, in da so si pridobili naši pradedi v zgodovini turških vojskâ neminljivih zaslug za otetbo krščanske izobraženosti in vere. Novomesto je bilo brambovcem središče in varno zavetje.

Radi tega se je mesto kmalo zeló povzdignilo. Bilo je jako obljudeno in imovito. Trdno, močno mestno obzidje ga je čuvalo sovražnika. Zategadel so imeli trgovci tù svoje zaloge blaga in žita. Brambovci so dobivali tù svoje plače in druge potrebščine. Zarad tega so bivali v mestu vojaški poveljniki in uradi. To je dajalo mestu dokaj dobička. Se veči dobiček pa je dajala mestu trgovina z doljno Ogersko.

Vse te in jednake okolnosti so pripomogle, da se je mesto jako hitro povzdignilo in razevetelo. A žalibog le kratko dôbo je vživalo mesto to blagostanje. Razne nezgode so bile vzrok, da je koncem 17. stoletja malo da ne popolnoma ubožalo.

Ko se je vnel prepir med avstrijskima vojvodom Friderikom, poznejšim rimsko-nemškim cesarjem in njegovim bratom Albrehtom zarad razdelitve dednih dežel, vdeležila sta se mogočna grofa Celjska Friderik in Ulrik prepirov. Pristopila sta k Albrehtovi stranki. Leta 1435 sta napadla z vojsko in oblegala mesto. A meščani so hrabro odbili vse napade in pomorili mnogo sovražnikov. Za to zvestobo in hra-

brost je Friderik podaril mestu pravico, da sme pečatiti uradne listine z rudečim pečatom, kar je bilo v oni dôbi posebno odlikovanje.

Več nezgode nego v homatijah s Celjskimi grofi sta terpela mesto in okolica po krutem Turčinu osobito v letih 1429, 1469, 1492 in pa 1547.

Leta 1429 prihití stiskanemu mestu na pomoč deželni glavar Ulrik Šenk s 4000 možmi ter pobije Turka, da jih polovica obleži na bojišči. Leta 1492 so pridrli Turki zopet pred mesto ter ga skušali na vsak način dobiti v pest. Oblegajo in naskokujejo ga z vso silo; hrabri brambovci pa odbijajo vse napade. Turčin je moral s krvavim nosom odlaziti od mesta. Toliko huje pa je čutila turško krutost okolica. Leta 1547 prilomastijo Turki dvakrat pred mesto, moré, požigajo in pustošé po okolici. Zadnjič je bil Turčin pred mestom 1593. l. Herbert Turjaški se tù turški vojski nasproti postavi ter jo zapodi proti Konstanjevici, kjer je bila popolnoma končana.

Večo kvaro nego divji Turki so vzročili mestu štirje veliki požari. Leta 1574 je pustno noč vpepelil ogenj vse mesto; samo nekaj bolj oddaljenih poslopij je ostalo. — Nekaj let pozneje (l. 1583) so pogorela še ta poslopja z onim vred, ktera so vnovič postavili. — Leta 1605 je pogorelo nad 60 hiš, — in 1664 je mesto drugič do čistega pokončal ogenj. O tem požaru je pogorel tudi frančiškanski samostan s cerkvijo, v kateri se je pokvarilo mnogo starinskih spomenikov.

Tudi kuga je mestu mnogo kvara vzročila. Leta 1578, posebno pa še 1590. leta je pobrala ta strašna šiba božja toliko meščanov, da je bilo po mestu videti, kakor bi bilo vse izmrlo. Po trgu je vzrastla tolika trava, da bi se bila lahko kosila. Vsaj tako poročajo stari kronisti. Tudi 1625. leta je pobrala kuga nad 400 ljudi.

V političnem oziru je bilo mesto last avstrijskih vojvod, v cerkvenem oziru je bilo pod Oglejskim patrijarhom. Mesto ni imelo svoje duhovnije, pripadalo je k Mirnopeški župniji (fari). Ondotni kaplan je oskrboval božjo službo v mestu. To pa meščanom ni zadostovalo. Zato mislijo, kako bi se dalo pomagati. Kmalu se jim ponudi prilika. Iz Bosne, Srbije in Bolgarije od Turkov pregnani redovniki sv. Frančiška so se naselili blizu Metlike pri tako zvanih „treh farah“. Leta 1469 požgó Turki Metliko in samostan. Neka gospa iz Črnomlja, Elizabeta Sopčanova jim je samostan sezidala v Novem mestu poleg kapelice sv. Leonarda, katero jim je prepustil Kostanjeviški opat Egidij in izročil v 7. dan jan. 1470. leta. Ti jim sedaj opravljajo božjo službo.

Na željo cesarja Friderika IV. je ustanovil papež Aleksander VI. kapitel (l. 1494). Cesar Maksimilijan I. mu je pa l. 1509 izročil svoja posestva v dohodke. Zato slovi ta vladar sploh kot ustanovitelj Novo-meškega kapitela.

Vzrok tej ustanovi so bili napadi Turkov. Ker sosedne župnije niso bile varne pred divjimi Turčini, iskali so si župniki varnega zavetja za časa nevarnosti v dobro vtrjenem mestu. Od tod tudi združenje sosednih farâ s kapiteljsko. Slovesno so bili umeščeni kanoniki dné 3. januarja 1496 leta. Prvi prošt je bil Škocijanski župnik Jakop Auersperger, dekan pa Jakop Nikolaj, župnik pri sv. Martinu v Ponikvah, in pa najst kanonikov. Bilo jih je toraj početkoma 13 kanonikov, ki so imeli skupno hrano in bivališče. Pozneje se je število kanonikov skrčilo na 6. — Za časa Francozov je bil kapitel zatrt; a z dvornim dekretom zopet obnovljen (1818). Vendar so bili kanoniki še le 1831. leta zopet umeščeni. Sedanji prošt, v. č. g. Peter Urh, je 29. v vrsti Novo-meških proštov.

Kakor je bilo že omenjeno, bilo je mesto podložno v cerkvenem oziru Oglejskim patrijarhom. Ti so imeli svoje namestnike v duhovnih stvaréh za Kranjsko, Štirsko in Koroško. To častno službo so opravljali Novomeški prošti: Polidor Montagnana (1587), Marko Khun (1599). Proštje pa: Nikolaj Mrav (1599), Mihael pl. Kumberg (1650), Janez Andrej pl. Stemberg (1653—1666) in Jurij de Marotti (1716). Kot titularni ali pa pravi škofje so toliko lože zastopali patrijarhe. — Ko se je (1787) dovršila nova uravnava do tega časa jako neugodnih mej škofijskih, pripadle so Ljubljanski škofiji vse duhovnije, ki so bile doslej pod Oglejskimi patrijarhi, toraj tudi Novomesto.

Pred mestnimi vrati poleg ceste proti Ljubljani je stal (1672. leta sezidani) samostan kapucinski, ki pa je bil zatrt 1786. Tu je pisal slovenski pisatelj P. Hipolit.

V mestnem obzidji, ki je bilo deloma l. 1786 porušeno, osem stolpov ob mestnem obzidji pa na očitni dražbi prodanih, bilo je pet cerkvâ z župno (kapitelso) vred. Pred ustanovljenjem kapitela je bila najimenitnejša cerkev sv. Antona puščavnika, ker jej je bila v 17. stoletji prizidana kapelica sv. Florijana. Za časa Francozov je bila cerkev zaprta in je služila za shrambo solí. Pozneje je bila v njej dekliška šola. Pred tremi leti so jo razrušili, da se na onem kraji sezida nova dekliška šola. Če gré verjeti onim, ki trdijo, da se je zval kraj, kjer se sedaj razprostira mestice, „pri sv. Antonu v gozdu“, — bilo je to poslopje jedno najstarejših. Po zidanji soditi, — pripada presbiterij kapitelske cerkve mnogo starejši dôbi. Toraj gré bolj onim verjeti, ki menijo, da se je kraj zval „pri sv. Nikolaji v gozdu“.

Leta 1580 je spremenil nadvojvoda Karol Karlovec v mejno trdnjavo proti Turkom. Vojaki z uradi

so se preselili v Karlovec; to je bil hud udarec za mesto. Da je nesreča do vrhunca prikipela, vpepelil je požar mesto malo da ne popolnoma (l. 1664). To je pripravilo mesto v neizrečeno nesrečo in bêdo, in zgинilo je iz mesta prejšno blagostanje.

Da bi si mesto vsaj nekoliko opomoglo, ustanovila je blaga cesarica Marija Terezija gimnazijo z 6 razredi (1746) ter poduk izročila redovnikom sv. Frančiška. Dne 3. novembra 1746 pričelo se je prvo šolsko leto s 66 učenci. Poduk so oskrbovali frančiškani do leta 1870.

Da bi gimnazija dobivala dovelj učencev, otvori grof Janez Nep. pl. Edling 26. maja 1778 slovesno tako zvano glavno šolo v gimnazijskem poslopji na željo cesarice Marije Terezije. Leta 1785 se nahajajo že trije razredi. Prva učitelja sta bila P. Eberhard Bučar in P. Bogomir Žnidaršič. Poduk na tej šoli oskrbujejo frančiškani še dandanes.

Leta 1809 so Francozi zasedli mesto. Okolo mesta je bila zbrana črna vojska, ki je naredila mnogo kvara okolici ter mnogim življenje vzela. Iz Žužemperske, Hinjske in Višnjegorske okolice so se zbrali kmetje, zapeljani od neprevidne svetne in duhovske gosposke, oboroženi s kosami, vilami in jednacim orodjem okolo mesta čakajoč Francozov. Med tem so pa plenili po mestu in okolici, dokler jih niso francoski vojaki razkropili in pomorili. Vsled Dunajskega mirú (14. okt. 1809) je prišlo mesto pod francosko vlado in ostalo do l. 1813. 15. avgusta tega leta se je še slovesno obhajal god cesarja Napoleona I.; malo dni potem so francoski vojaki zapustili mesto ter ga cesarski zasedli.

Od leta 1814 do 1817 je trla ljudi najhujša lakota, ki se pomni. Mnogo ljudi je pomrlo lakote. Mernik turšice je stal nad 7 gold. Mnogi so si ohra-

nili življenje z juho, katero je iznašel Rumfort (roj. l. 1752 v Ameriki, umrl l. 1814 v Parizu.)

V letih 1836, 1850 in 1855 je kolera mnogo ljudi pomorila.

Dandanes ste v mestu le dve cerkvi in pa kapelica na pokopališči. Nad mestom, na prijaznem holmcu stoji farna kapitelska cerkev sv. Nikolaja. Zidana je v gotiškem slogu. Posebno krasen je presbiterij in zvonik. V cerkvi je sedem altarjev; veliki v gotiškem slogu izdelani altar kinča prelepa podoba sv. Nikolaja, ki je umotvor slavnega umetelnika J. R. Tintoreta. Pod altarjem so ostanki sv. Feliksa; prinesel jih je iz Rima prošt Germonik o sv. letu 1775. Tudi je v cerkvi več starih grobnih napisov. Pod presbiterijem, kjer je bila popreje kapelica sv. Rešnjega Telesa, je sedaj krasni božji grob, kakoršnih se le malokje vidi. Poleg cerkve stoji kapitelsko poslopje. Zgodovinsko zanimiv je kapitelski arhiv, ki hrani mnogo starih listin. Tudi knjižnica broji nad 1200 raznovrstnih knjig.

Druga cerkev je frančiškanska z jako okusno izdelanim licem. Tudi ta cerkev je bila sezidana prvotno v gotiškem slogu. Presbiterij je še ohranjen v prvotnem stanu. Kar se je tekom časa v slogu pokvarilo, popravlja se ravno sedaj. Postavil se bode slogu primeren altar in barvena okna, kar bode istinito kras starodavni hiši božji, ko zadobi zopet prvotno lice. Posvečena je sv. Leonardu; ima sedem altarjev in prizidano lavretansko kapelico. Tu počivajo ostanki več slavnih in za domovino zasluženih mož. Najznamenitnejši so: slovenski pisatelj Matija Kastelic (umrl 19. junija 1688); Janez pl. Lenkovič, c. kr. svetovalec in glavar Kranjske, Štirske in Koroške (umrl 23. maja 1569) in njegov sin Krištof; Sigmund in Viljelm Villander (umrl l. 1547), slednji tega imena in posestnik „Otočice“. Spomeniki sled-

njih treh, predstavljajoč jih v pravi velikosti so še videti. M. Kastelica grob pa pokriva za dva prsta iz tâl moleča plošca pred altarjem „Brezmadežne Device“ z jako zanimivim grobnim napisom. Tudi samostanska knjižnica je znamenitna; broji 5490 raznih del iz raznih strok. Izmed poslopij naj se omeni še „prvi narodni dom“, ki je bil letos po žrtvah domoljubov dovršen.

Statistični pregled.

Prebivalcev broji mesto 2066, ki bivajo v 240 hišah. Mestu na čelu je župan s 17 svetovalci, ki oskrbujejo občinske zadeve. Davka plačuje mesto 6735 gold., in sicer zemljišnega davka 595 gold., dohodninskega 977 gold., obrtniškega 1557 gold., hišnega 3126 gold. in vžitnine 480 gold. Občinsko imetje v premakljivem in nepremakljivem imetji znaša 66.587 gld. 79 kr.

Dušno pastirstvo oskrbljuje prošt s štirimi kanoniki in vikarjem. Razun tega je v mestu frančiškanski samostan z 11 duhovniki, ki se bavijo s podukom mladine, pa tudi pomagajo župnikom po okolici.

Tù ima svoj sedež c. kr. okrajno glavarstvo s svojimi pritičnimi uradi; c. kr. deželna in mestna deligirana sodnija s kaznilnico; glavna davkarija za Novomeško okolico; žandarmerijska postaja s častnikom na čelu; poštni in brzojavni urad in finančarski komisarijat.

Učilni zavodi so štirje: c. kr. višja gimnazija s 145 učenci in 14 profesorji; z gimnazijo združena napredovalna obrtnijska šola za rokodelce z 69 učenci, čveterorazredna ljudska deška šola s 184 učenci in dvorazredna dekliška šola s 110 učenkami.

Znamenitejša društva so: 1. uniformiran meščanski kor z godbo; 2. kazino; 3. čitalnično dru-

štvo; 4. pevsko društvo in 5. društvo prostovoljne požarne brambe.

V mestu bivajo trije zdravniki in jeden živinozdravnik.

Po obrtu je 16 kupcev, 1 knjigotiskar, 2 knjigo-tržca, 2 lekarja, 2 brivca, 2 knjigovezca, 1 sodar, 1 strugar, 27 krčmarjev, 3 mesarji, 1 steklar, 1 zlatar, 5 klobučarjev, 6 krojačev, 1 vrvar, 2 dimnikarja, 2 kleparja, 1 krznar, 5 usnjarjev, 1 kovač, 2 ključavničarja, 2 barvarja, 2 zidarja, 2 mlinarja, 2 izdelovalca dežobranov in solnčnikov, 2 sedlarja in tapecirarja, 4 mizarji, 2 urarja, 1 svečar, 1 milar, 1 kolar, 4 tesarji, 3 sladčičarji.

Od 1. januarija 1885 počenši izhaja 1. in 15. vsacega meseca časopis „Dolenjske Novice“.

Šmihel.

zdale čest me

Kake tri ure od Novega mesta stoji Šmihelska župnijska cerkev sredi prijazne vasice istega imena. Razprostira se župnija podolgoma ob Krki, kake tri ure hodá; mejí pa na sosedne župnije: Vavtovaško, Topliško, Podgradsko, Stopiško, Brusniško; od Novo-meške, Prečinske in St. Peterske pa jo loči Krka. Tla so valovito brdovje z kotlastimi dolinicami. Največi vrhunec je Ljubno (287 m) s prijazno cerkvico sv. Vida na vrhu; ob robéh pa se razprostirajo vinogradi. Ljudje se bavijo večinoma s poljedelstvom, nekaj z vinorejo in živinorejo. Prebivalci so sploh bolj revni; temu so vzrok mala posestva; kajti večina tál pripada raznim grajščinam, ki so večinoma že jako opešale, kar svedočijo slabo ali pa celó neobdelana zemljišča. Veselo izjemo dela le Ruperčvrški posestnik. Marsikteri zadolžen grajšček bi rad raz-

kosal svoja posestva, ali prebivalci so premalo imoviti, da bi si posestev nakupovali.

Ozrimo se sedaj še nekoliko v zgodovino te župnije. Je jedna najstarejih po okolici. Bila je ustanovljena že l. 1323 in se razprostirala čez vse sosedne župe od bregov Krke do vrha Gorjancev in kočevskih Ormošnjic. Kedaj so sezidali farno cerkev, nam stare listine ne poročajo; vendar je bila gotovo sezidana več let preje nego župnija ustanovljena, ker je fara po njej dobila ime. Znano je, da je l. 1544 pogorela; l. 1653 je bila posvečena, ker se je veliko predelalo in popravilo. Okoli l. 1653 so sezidali nov kor in postavili jednega stranskih altarjev. Spomin posvečevanja cerkve se je obhajal nekđaj v nedeljo pred praznikom Marijinega rojstva. Okoli leta 1737 so na novo sezidali kapelico sv. Frančiška Pavlanskega, in pobožnost, ki se goduje njemu na čast, je jako stara. Sedanji stolp so sezidali okoli l. 1730, ker so našli pri popravi (l. 1879) kamen z napisom: R 1730 Ae.

Tudi vasi po Šmihelski župniji so jako stare. V starih listinah kapitelskega arhiva iz 13. in 14. stoletja so že omenjajo. Naj med drugim navedem le nektere. L. 1397 je Tomaž Lisec prodal svoje posestvo na Slatniku. L. 1389 je v Regerčivasi zapustil Peter de Raitenburg bratovščini presv. Trojice v Novem mestu štiri kmetije. L. 1488 je Žiga Šak prodal Šmihelskemu župniku jedno kmetijo na Boričevem. L. 1410 je Jurij Mindorfer zastavil jedno kmetijo v Srebrničah. Šmihelski mlini se omenjajo v listinah od l. 1440. Kandija poleg Novega mesta je bila začetkom 17. stoletja še jako majhna. Kar gre soditi iz tega, da sta bila od l. 1708—1712 le dva krsta. Izmed gradov je baje najstarejši „Graben“ poleg sv. Ane. L. 1330 se v listinah omenja Ulrik Grabenski. Star je tudi poganiški grad, poprej vlast

pl. Langerja. Iz novejšje dôle je grad „Grm“, vlast g. Smoleta na prijaznem holmci poleg Kandije (sezidan l. 1586). V 16. in 17. stoletji je tu bivala rodovina Mordaksov. Žalibog da je prijazna kapelica božjega groba poleg gradú, katero je sezidal Volbenk Ferdinand Mordaks (1675) malo da ne v razvalinah. Ne mašuje se več v njej. Omenjeni gospod je podaril župnijski cerkvi srebern kelih z letnico 1675. V 18. stoletji je bil „Grm“ imetje rodbine Cojzov. Ruperčvrh je bil v 18. stoletji vlast Kostanjeviškega samostana, ki je imel tu svoje oskrbnike; ko je bil samostan zatrt, pripadel je verskemu zakladu. Pozneje so ga prodali in imel je že več lastnikov. Sedanji lastnik mu je g. Pštros.

Tudi nektere podružnice so jako stare. Tržaški škof Urzini de Berthis (1596—1621) je kot namestnik Oglejskega patrijarha Franca Barbara 26. julija 1611 posvetil altar in kapelico sv. Vida na Ljubnjem, potovaje po Dolenjski kot namestnik patrijarhov. Obe cerkvici pobožni romarji še dandanes radi obiskujejo.

Cerkev sv. Roka poleg Pogancev je sezidal grof Rudolf Paradajzar in njegova soproga Doroteja roj. Halerica zarad kuge, ki je l. 1625 po okolici morila ljudi. Cerkvica je bila posvečena l. 1760. Tudi k tej cerkvi še dandanes radi zahajajo na dan sv. Roka pobožni romarji.

Kakor sploh Dolenjska je bila tudi Šmihelska župnija pod oblastjo Oglejskih patrijarhov. Ko je bil v Novem mestu ustanovljen kapitel, postal je takratni župnik Jan. Pagan kanonik, župnija pa se je združila s kapitelnom, ki je po svojih namestnikih oskrboval združene župnije. L. 1810, za časa Francozov, je postala zopet samostojna. Ko je pa papež Benedikt XIV. ustanovil Goriško nadškofijo (1752—1787) pripadala je župnija pod oblast Goriških nad-

škofov. Še le l. 1787 se je združila z Ljubljansko škofijo.

Neizrečeno veliko kvare je trpela ta okolica po krvoločnih Turkih, osobito l. 1469, 1492 in 1547, v katerih so prišli v večjih oddelkih, v manjših pa skoraj vsaki dan. Posebno grozovito so divjali leta 1492. Grozne reči pripoveduje Valvazor o turški krutosti. Požigali so trge in vasi, razrušili bivališča; morili brezorožne može in žene, nežne otroke in sivolase starčke so nabadali na kole ob plotih ali pa butali ž njimi ob zidovje, da so se možgani razlivali po tleh. Zale in imenitnejše žene in može so pa kakor pse vezali in tirali s seboj v sužnost. Gorjé onemu, ki ni bežal o pravem času v varno zavetje Novomeškega zidovja ali pa v temne gozde. Tudi 4. aprila 1547 so Turki po okolici vse pokončali. Veliko kvaro je trpel Novomeški kapitel, kakor svedoči v arhivu ohranjen popis kvare. V omenjenem arhivu se nahaja tudi zapisnik onih, ki so morali hoditi v Novomesto zidovje vtrdovati, les sekati v gozde in ž njim Turkom pot zametavati. Tudi z denarjem so morali ljudje pomagati. L. 1526 so Šmihelčani deželnemu knezu dali zlata, srebra, kelhov in družih dragocenosti. Mnogokrat so pa bili tudi Turčini tepeni, kakor sem že omenil, pri Novemestu.

L. 1599 so Šmihelsko okolico nadlegovali konjiki, namenjeni v Karlovec za posadko. Ker niso dobivali redno svoje plače, začeli so pleniti po okolici; vse je bežalo pred njimi, kakor pred Turki. Razkačeni kmetje so se jeli zbirati pri Beli cerkvi, Št. Jerneju, Št. Joštu, Oreheku, Podgradom na Ljubnem in Mirni peči, da se z orožjem stavijo v bran roparjem. Slednjič se je vendar zadeva po mirnem potu poravnala.

Tudi druge nezgode so trle prebivalce, kakor lakota, dragina in kuga. Leta 1529 je bila toliko

lakota, da se je za hleb kruha kupila njiva. Iz te dôbe je tudi običaj, da velikonočno nedeljo jedó za prikuho repne olupke. Tudi v letih 1622, 1629 je ljudi silna lakota trla; v 18. stoletji pa l. 1713 in 1714. Lakoto iz našega stoletja (1817. l.) pa še nekteri pomnijo. Mnogo ljudi je v teh letih pomrlo lakote. Kuga in kolera pa je po župniji ljudi pobirala osobito 1836. in 1850. leta. Tudi leta 1855 in 1866 je nekaj ljudi umrlo za kolero.

Naj omenim še nekaj slavnih mož, ki so bili tu rojeni ali pa dalje časa tu živeli. Grabenski gospod Rut je bil junak v turških bojih. Leta 1477 so ga Turki vjeli, pozneje pa za veliko svoto odkupnine izpustili. — Pl. Janez Lenkovič, posestnik Ruperčvrha, stotnik kranjske in vtemeljitelj vojaške granice, poskusil se je mnogokrat s Turki. Leta 1557 je na Hrvaškem pri sv. Heleni s 1000 konjiki in nekoliko pešci napadel nad 4000 Turkov, nad 2000 jih je obležalo na bojišči. Umrli je ta junak v 23. dan maja 1569. l. vsled padea raz konja. Njegov grobni spominek je še ohranjen, kakor se je omenilo že pri opisu Novomesta. Ker se je njegovo posestvo razprostiralo do bregov Krke, bil je brod v Kandiji, kjer je sedaj most, njegova vlast. Ta brod je podaril Novomeškemu frančiškanskemu samostanu, ki pa ga je odstopil mestu s pogojo, da postavi most. Ker pa je mesto slabo oskrbovalo popravo mostú, vzela ga je država v oskrbovanje s koncem 18. stoletja.

Anton Mordaks, rojen na „Grabnu“, je bil učen jezuit. Napisal je več knjig, kakor: *De resignatione voluntatis propriae in divinam. Vienae 1704*; *De elevatione mentis in Deum*; *Praxis bonae et vitae mortis in dies anni distributa*; *De officii devoti Mariae filii*. — Leta 1769 je umrl baron M. Cojz, jako blag gospod.

Izmed župnikov starejše in novejše dôle se se nam ohranila imena sledečih: Rupert Mindorfer (l. 1328); daroval je cerkvi več kmetij, ležečih v Koroški vasi; Janez Pagan (l. 1495), Jurij Perner (konec. 17. stol.), Jernej Lokar (začet. 18. stol.), F. Stanec (1728—1731), Peter de Seccoli iz Rimini 1731—1771) in ob enem Novomeški kanonik. Pokopan je v kapeli sv. Frančiška Pavljanskega. Za temi so sledili nekaj let administratorji; potem pa po vrsti ti-le župniki: Mihael Potočar, Franc Ogoelec (1784—1798), Maksimilijan Bregar (1798), Klavdij Medič 1799—1805), frančiškan; postavil je altar sv. Frančiška Pavljanskega Franc Govekar (1805—1815), Anton Mežan (1816—1819), Jožef Cetelj (1819—1821), Jurij Zupan (1821—1840); pozneje je postal kapucin in umrl v Krškem; M. Albreht (1840—1852), Valentin Sežun (1852—1865), Anton Mejač (1865—1871). Od 1871. leta je župnik g. Anton Peterlin, ki je že dokaj storil za olepšavo hiše božje. Spisal je tudi knjižico „Drobtinice“ iz zgodovine župnije Šmihelske. V spomin podane dobrotnikom novih Šmihelskih zvonov. V Novomestu 1879. Založila Šmihelska cerkev. Natisnil J. Krajec. 8°, 28 strani. (Po tej še malo znani knjižici so deloma posneti tudi ti zgodovinski podatki.)

V dôle, ko ni bila župnija samostojna, imeli so župniki svoje namestnike. Župnik Peter de Seccoli se je izrazil v neki listini l. 1737, da potrebuje za-se, za konje in vikarija 200 gld. Kaplana v sedanjem pomenu je dobila županija s koncem pretečenega stoletja, a družega leta 1830.

Lastno šolo je dobila župnija še le leta 1865. Lastnega, sposobnega poslopja pa nima še dandanes.

V 30. dan marca 1885. leta se je položil temeljni kamen za novo šolo „revnih šolskih sestrá“ („de notre Dame“), ki bodo oskrbovale poduk de-

klic. Leta 1882 je namreč izročil blag. g. baron Tadej Merkl, predsednik sodišču kupčijske zbornice na Dunaji, grad Slatenek g. P. Bernardu Vovku, bivšemu gvardijanu Novomeškega samostana in c. kr. profesorju, naj ga porabi v kak dobrodelni namen. Ker pa Dolenjska še ni imela vzgojališča za deklice, porabilo se je imetje za tako vzgojevališče in izročilo šolskim sestram, da vstanovijo takov zavod.

Statistični pregled.

Šmihelska župnija broji 3508 ljudi, ki bivajo v teh-le vaseh: Boričevo (46 ljudi), Brod (101), Žabja vas (120), Gotna vas (249), Idinščina (25), Irčja vas (116), Jama (28), Kandija (329), Krka (39), Lakovnice zgornje (73), Lakovnice zdoljne (106), Škrjanče velike (63), Škrjanče male (11), Smihel (149), Mraševo gornje (48), Dolenja vas (72), Smolenja vas (283), Petone (40), Podljuben veliki (114), Podljuben mali (38), Potovrh (217), Ragovo (46), Rajnuše (101), Rakovnik (55), Regerča vas (160), Žihovo selo (41), Stranska vas (158), Selo pri Dolenji vasi (84), Srebrniče (55), Slatenek veliki (158), Slatenek mali (71), Vrh poleg Ljubna (82), Virčna vas (144), Cirkava velika (43), Cirkava mala (44).

Razun župnijske cerkve sv. Mihaela se nahajajo še te-le podružnice: Sv. Ane poleg Grabna, ki ima več grobnih napisov; Matere Božje v Smolenji vasi s pokopališčem; presv. Trojice na Potovrhu s pokopališčem; Matere Božje sedem žalost na Slateneku malem s pokopališčem; sv. Leonarda v Gotni vasi; sv. Nikolaja v Stranski vasi; sv. Florijana na Cerovei; sv. Vida nad Ljubnem; sv. Roka poleg Poganic; Marije Device sv. rožnega venca poleg Šmihela na pokopališči; presv. Trojice kapelica Poganskega gradú; sv. Jožefa na Ruperčvrhu; kapelica

device Marije v gradu „Neuhof“ v Kandiji; kapelica božjega groba poleg Grma (je malone v razvalinah).

Stopiče.

Jedno uro hodá od Novomesta po cesti, ki se víje preko Gorjancev na Hrvaško, razprostira se na podnožji Gorjancev po bregovitih, peščenih tleh noter do vrha Stopiška župnija. Proti jugo-zahodni strani jo mejé Gorjanci, čegar vrhunec, gora sv. Jederti, je nad 1181 mtr. visok; na drugi strani mejí na Prodgrajsko in Šmihelsko župnijo, proti severni strani pa na Brusniško. Na podnožji Gorjancev v ozki dolinici izvira potok „Težka voda“ pod vasjo Stopniško (230 m.) in teče proti zahodu skozi Šmihelsko župnijo, kjer se v Kandiji izteka v Krko. Pri izvirku se v tem potoku dobivajo postrvi. Drugi potok te okolice pa izvira izpod Gorjancev nad vasjo Pangrègrmom ter se po kratkem teku pri Črmošnjicah izliva v Težko vodo. Po holmcih in hribih ni studencev; toraj je mnogokrat prebivalec trda za vodo. Treba jo je daleč nositi ali pa voziti, kedar jo v lužah in vodnjakih zmanjka, kar se po zimi in poleti večkrat pripetí. Svet je peščen in malo vgoden za poljedelstvo. Po nižjih holmcih raste vinska trta; razume se, da ne daje ravno sladke kapljice. Tudi za živinorejo svet ni vgoden; največ se še bavijo z ovčarijo; tudi kôz imajo dokaj. Sadjereja daje tudi nekaj dobička; največ se pridela češpelj, jabolk, orehov in češenj. Ljudstvo je sploh neimovito; nekoliko si je samo krivo, ker prerado hodi na trg v mesto, če tudi nima posebnega posla. Značaja so sploh mirnega. O pretepih in pobojih ni tù skoraj nikdar slišati. Tudi so ljudje jako gostoljubni, dokler je kaj kapljice v

hramu. Mnogo jih gré pa tudi po svetu; radi se selijo v Ameriko, iskaje si zaslužka. Le jedno napako imajo sicer miroljubni Podgorci; za vsako najmanjšo kvaro se preradi pravdajo. Večkrat ga stane pot v mesto več, nego je vredna kvara, za katero se pravda. A tega jim ni dopovedati, češ, zakaj bi se ne potegnil za stare pravice.

Stopiška župnija je bila v poprejšnjih letih združena s Šmihelsko. Oskrbovali so jo Šmihelski župniki kot Mehovski vikarji. Iz tega gré sklepati, da je bila v poprejšnji dōbi Podgrajska župnija imenitnejša nego Stopiče. To pa radi Mehovskega gradú. Leta 1763 se nahaja Andrej Mahinc pa že podpisan kot Stopiški vikarij. Ti namestniki so bivali v kapitelnu ter od tod oskrbovali faro. Zadnji krst iz Stopič je bil v Šmihelski cerkvi leta 1760; zadnja pa je bila iz Stopič pokopana na Šmihelskem pokopališči Marija Turek (l. 1765).

Matice (krstne, poročne in mrtvaške) se začinjajo v Stopiški župniji z letom 1736. Toraj se v tej dōbi že smé župnija smatrati kot samostojna. Leta 1790 se je Podgrajska župnija odcepila od Stopiške; s tem je zadobila one meje, koje ima dandanes.

Sedanjo župnijsko cerkev je sezidal (l. 1709) grof Janez Lavrencij Paradeiser, vlastnik Poganic. Bil je poveljnik v Otočaci. V boji s Turki je bil v smrtni nevarnosti; kajti njegov konj je bil hudo ranjen. V tej smrtni nevarnosti obljubi sezidati v Stopičah cerkev na čast Materi Božji, če ga reši smrtné nevarnosti. Bil je rešen, a izvršil je tudi svojo obljubo. Slika, predstavljajoča ta prizor, je videti še v župnijski cerkvi. Grof, obdán od vseh strani od Turkov, kaže na Marijino podobo. „Le-ta me je obvarovala v oni vojski.“ Tudi je vstanovil dohodkov za jednega duhovna, ki ni imel dolžnosti

pečati se z dušnim pastirstvom (beneficium simplex). — Novomeščan Jakob Janez Žonta je pa vstanovil luč, ki je gorela v cerkvi. — V prejšnji dōbi je bil tū sedež sloveče bratovščine „ucnjatega pasa“ ali sv. Monike. Bila je tudi sloveča Božja pot. Še dandanes sosednji Belo-kranjci, Vlahi in Hrvatje radi romajo na božjo pot k Materi Božji v Stopiče. — Ob takih shodih je bila v prejšnji dōbi sveta maša in pridiga na prostem, kakor svedoči altar ob velikih vratih zunaj cerkve.

Sedanji župnik je g. Matevž Jereb, jako marljiv delavec v vinogradu Gospodovem.

Šolo je župnija imela še precej v zgodnji dōbi (1853). Prvi učitelj je bil J. Kaligar (1853—62), potem J. Peruci, Franc Silvester, J. Franke, ki je jako mnogo let delal v prospeh sadjereje, in sedanji Franc Cetelj.

Radi revščine vendar-le malo otrok pride v višje šole. Bivši Bledski župnik Anton Umek (roj. v Stopičah 16. januarja 1827) je vstanovil dve dijaški vstanovi po 125 gld. za dijake iz Stopiške župnije. Dosedaj ste še neoddani, ker ni niti jednega dijaka iz Stopiške župnije.

Statistični pregled.

Politično je župnija združena s Šmihelsko županijo, izvzemši 9 hiš v Gaberji, ki pripadejo k Brusniški občini.

Prebivalcev broji 1971, ki so razdeljeni po posameznih vaséh tako-le: Hrušica (149), Dolž (248), Zajčjivrh (100), Hrib (41), Igljenik (38), Šentjošt (97), Orehek veliki (180), Orehek mali (27), Pangerčigrm (96), Težkavoda (108), Težkavoda dolnja (129), Selo (57), Stopiče (128), Črmošnjice (140),

Vrdun (54), Vrh (86), Cerovec veliki (192), Cerovec mali (38), Brezovic (43), Plemberg (40).

Razun župnijske cerkve so še te-le podružnice: Sv. Urbana na Težkivodi zgornji; sv. Marije Magdalene v Črmošnjicah; sv. Jošta s pokopališčem; sv. Andreja v Oreheku s pokopališčem; sv. Jakoba v Hrušici s pokopališčem; sv. Matija na Zajčjemvrhu; ssv. Kozma in Damijana v Dolži s pokopališčem; ssv. Primoža in Felicijana v Ceroveci s pokopališčem; sv. Nikolaja v Pangerčgrmu.

Današnje pastirstvo oskrbuje župnik; kaplana radi pomanjkanja duhovnov nima župnija več let. Ob nedeljah ga za službo božjo nadomestujejo frančiškani iz Novomesta.

Za omiko skrbi jednorazredna ljudska šola, koja obiskuje 331 (?) otrok.

Podgrad ali Mehovo.

Če potuješ po veliki cesti proti vrhu Gorjancev, imaš na desno župnijo Podgrajsko. S ceste ne vidiš župnijske cerkve; zakriva ti jo visok, okrogelčasti 571 m. visok hrib, na katerem je videti nekaj ostankov starega gradú. Nad vse krasen pa je razgled raz tega holmea; proti jugu in jugo-zahodu ti ga sicer Gorjanci zapirajo, proti severu pa imaš pred seboj razgrneno lepo Novomeško okolico s prijaznimi seli, cerkvicami in vinskimi goricami, pa tudi z ravnim poljem, po katerem se ti vije lena Krka proti svoji bistri sestri Savi; v sinji daljavi pa ti obzor mejé bele Kamniške planine z Grintovcem in pa v nebo kipeči velikán Triglav.

Tla, po katerih se župnija razprostira, so podobne Kraševini; toraj malo vgodna za poljedelstvo. Sploh se pečajo ljudje s poljedelstvom, nekaj z vinar-

stvom in pa živinorejo; niti prvo, niti drugo jim ne daje mnogo dobička. Radi tega je ljudstvo siromašno, pa vendar blagega značaja in nravno. Ponočevanja mladina tù ne pozná.

Posebno slaba pa je tù za kmeta, kedar uima vniči poljske pridelke, kar se večkrat pripeti zaradi nevgodne lege. Tudi potrebnih studencev jim manjka. Kedar ob hudi suši in zimi zmanjka vode po kapnicah in lužah, morajo jo voziti ali nositi nad uro daleč iz Težkevode.

Vendar je bila okolica jako zgodaj obljudena. V dvanajstem stoletji je tù cvetela rodbina Mehovskih gospodov. Močni grad vrhu 571 m. visokega hriba je bil skozi več stoletij — v onih nevarnih časih — prebivalcem varno zavetje. Koncem 12. stoletja se nahaja posestnik gradú Albreht Mehovski. Napadel je (1198) ogerskega kralja Belo, premagal ga ter si prisvojil nekaj posestev, ležečih ob meji. Pozneje pa se nahaja (1250) Majnhard Mekovski. Pozneje je bilo Mehovo Celjskih grofov, po katerih so ga podedovali avstrijski knezi, ki so ga zastavljali raznim plemenitim družinam. Začetkom 16. stoletja se nahaja tù rodbina Mindorferjev. Baltazar Mindorfer ga je dobil namreč od deželnega kneza v zastavo (17. sveč. 1507). Barbara Mindorfer je bila predstojnica samostanu v Velesovem (1497), Elizabeta Mehovska pa nuna (1518). Omenjenega leta je prodala nekaj kmetij Novomeškemu kapi-teljnu, kakor svedoči listina v arhivu.

Huda pa se je godila gradu in rodbini Mindorferjev v kmetskem uporu (1515). 15. avgusta se polasté uporni kmetje gradú. Baltazarja in Nikolaja Mindorferja in dva viteza so treščili raz zidovja v globočino, 15 družih vitezov so v gradu pomorili in njih trupla čez zid pometali. Mindorferjevo ženo in dve hčeri so slekli ter jih oblekli v kmetsko

obleko in tirali na polje, da bi ondi delale kakor kmetice, češ, naj se tako same prepričajo, kaj trpi kmet, ktereга obkladajo grajščaki proti „stari pravdi“ z novimi bremení. Dva majhna sina pa so bajé vpričo matere umorili, jednaka osoda bi bila zadela tudi malo hčerko, da je ni rešila pesterna, rekši, da je njena.

Tudi nekaj let pozneje (1602) je bila huda praska s kmeti pod Mehovskim gradom. Takratni lastnik najame Uskoke, bivajoče onkraj Gorjancev, zoper svoje kmete. Kmetje pa se jim junaško postavijo v bran; še celó ženske jo vdarijo z burkljami in družim jednakim orožjem na Vlahe. Nastalo je ljuto klanje; od sto jih komaj deset srečno odnese pete preko Gorjancev; kmetov sta bila ustreljena le jeden mož in jedna žena; jednega otroka so pa konji pohodili.

Večkrat so jo v 15. in 16. stoletji memo mahali tudi Turki ter pustošili okolico. V petek po prazniku svih svetnikov l. 1528 se prikažejo Turki zjutraj na Gorjancih pri Mehovem ter razsajajo ropajoči po okolici. Drugi dan jo naglo pobrišejo s plenom nazaj, bojéč se, da ne bi jim po dežji narasla Kolpa zaprla pota. Oskrbnik Mehovskega gradu, Janez Pihlar, napade s hrabro četo konjиков vračajočega se Turka, ga dokaj pobije in plen vzame.

Sredi 16. stoletja je bil lastnik gradu vitežki Janez pl. Lenkovič, ki je onkraj Gorjancev ležeča zemljišča odstopil Uskokom ali Vlahom, da so se ondi naselili in vstanovili vojaško granico.

Tudi vasi Mehovske župnije so jako stare, med drugimi se omenja Koroška vas v listinah kapitejskega arhiva že 1328. in 1357. leta.

Samostojnega dušnega pastirja je župnija dobila še le leta 1790, ko se je odcepila od Stopiške.

V poprejšnji dôbi so oskrbovali dušno pastirstvo Šmihelski župniki po svojih vikarjih. Znana so nam imena teh-le Mehovskih vikarjev: Lovro Laže (1663), Mihael Mausar (1687), Matija Kromer (1707), Jožef Anton Buzzalla (1710), Janez Ovsec, rojen Šmihelčan (1731), Ferdinand Burger (1757), Andrej Mahinec (1763). Skoraj gotovo pa niso bivali Podgradom, nego v Novem mestu, kjer se nahajajo tudi matice. — Do najnovejše dôbe so bili dušni pastirji Podgrajski le lokalni kaplani. Še le sedanji župnik g. Janez Virant ima prvi ta naslov.

Krasno župnijsko hišo so sezidali leta 1858, staro so pa predalali v šolsko poslopje.

Šola je bila ustanovljena 1874. l. Prvi učitelj je bil g. M. Bartel.

Statistični pregled.

V političnem oziru je Mehovska župnija del Šmihelsko-Stopiške občine, ki ima občinski urad v Kandiji poleg Novega mesta.

Prebivalcev broji 918, ki bivajo v teh le sedmih vaseh: Grm (138), Jurnavas (146), Koroškavas (125), Konec (87), Mihovec (61), Pristava (141), Vina vas (220).

Razun župnijske cerkve „Marije device dobrega sveta“, kamor radi romajo bližnji Belokranjci, je le še jedna podružnica sv. Marjete v Jurni vasi, in pa kapelica Matere božje poleg Vinevasi v podnožji Mehovskega hriba.

Za naobraženost prebivalcev skrbi jednorazredna ljudska šola, kojo obiskuje 120 učencev in učenk izmed 150 za šolo godnih otrók.

Vavtavas.

Ob desnem bregu Krke se vije cesta iz Kandije proti Vavtivasi, ki se razprostira na lepi ravnini kake dve uri hodá od Novegamesta. Vsa župnija razun vinskih goric Ljubna in Reber je na ravnem. Proti vzhodu meji na Šmihelsko, na zahodni in južni strani pa jo oklepa Topliška in na severni Prečinska župnija, med katero se valí počasna Krka po svoji strugi (166 m. nad morsko gladino).

Ljudje se živé ob poljedelstvu, živinoreji, lesariji, vinarstvu in nekoliko tudi ob rudokopu. — Tudi dokaj lepega sadja, zlasti češpelj in jabolk se tù prideluje, posebno na Ljubnem in v Rumunji vasi.

Kakor sploh kraševina ima tudi ta okolica več podzemeljskih jam. Kakih sto korakov od šolskega poslopja je že taka jama. V dnú te jame pa šumljá mrzel potok pod zemljo v Krko; njegova voda je hladna in pitna. Iz družih jam pa voda navadno le ob dežji stopi iz zemlje, teče nekoliko časa po površji, potem se pa zopet v jame zgubi. Največa podzemeljska votlina, polna lepega kapnika, pa je „Jelenica“ v Vavtovaškem gojzdu. Razprostira se daleč pod zemljo, do kraja ji pa še ni nihče prišel.

Na levem bregu Krke je videti v podobi polukroga nakopičene zemlje. Na prvi pogled ti kaže, da je bila to mala trdnjavica — tabor — za časa turških napadov. Ta polukrog obsega nad jeden hektar. Narod ga zóve „evingar“. Tudi imeni „Zgorenja, Dolenja Straža“ nam svedočite, da je bila tù kot na prehodu straža, ki je naznanila okolici pretečo nevarnost, da so se zamogli ljudje še o pravem času umakniti v varna zavetja. Bivši Novo-meški župan M. Kmetič, ki se je mnogo bavil s

starinoslovjem, našel je tu opeko in družih reči iz rimske dôle. Vsaj tako je pripovedoval.

Tudi vasi po okolici so jako stare. Nahajajo se v listinah iz 14. in 15. stoletja, n. pr. l. 1424 je zastavil Janez Črnomeljski Martinu Remuši iz Jurkevasi desetino žita v Rudmanskivasi.

Do leta 1660 je Vavtavas pripadala k Šmiheljski župniji. Še le omenjenega leta je dobila lastnega župnika in se ločila od Šmihelske. Prvi župnik je bil g. Lavrencij Kuše (l. 1660—1665). Za njim so sledili ti-le župniki: Jurij Barogel (1666—1669), Lavrencij Goder (1670—1673), Jurij Volčina (1674—1683), Jernej Semič (1684—1707), Aleš Štefan Droč (1708—1750), Gregor Janič (1750—1752), Anton Renaldi (1752—1761), Franc Šemovic (1762—1767), Ignacij Portiko (1752—1770), ta župnik je bil tudi lastnik Zaloga (Breitenaua), Franc Ogorelec (1770—1774), Ivan Prešern (1774—1779), Janez Jožef Vajec (1779—1786), bil je jako izveden v raznih umetnijah ter sezidal leta 1780 sedanjo župnijsko cerkev. Aleš Drešer (1786—1800), Jakop Urbančič (1800—1815), Alojzij Gospodarič (1815—1816); za časa tega župnika so se meje župnije spremenile, ker je mnogo vasi pripadlo Topliški župniji, tudi kaplanija se je premestila iz Vavtevasi v Toplice. Primož Smolnikar (1816—1823), Jernej Murnik (1823—1826), Matevž Kestner (1826—1846), Gašpar Martinec (1846—1881) in od 14. sept. 1881 g. Anton Krčon.

Sedanji župnik je staro župnijsko hišo prav okusno prenovil in predelal.

Lastno šolo je Vavtovaška župnija dobila l. 1877. Poduk se je pričel 24. aprila 1878. Prvi učitelj je bil g. Karol Krištof; njegov naslednik pa je sedanji učitelj g. Florijan Kalinger.

Leta 1884 se je župniji priklopila Gorenja straža, pripadajoča do one dôle k Prečinski župniji.

Statistični pregled.

Župnija broji z Gorenjo stražo vred 1067 prebivalcev, ki prebivajo v sledečih vaséh: Vavtavas (210 prebivalcev), Drganje selo (212), Rumanavas (168), Jurkavas (134), Potok (85), Gorenja straža (103), Buče (16), Prapreče (106), Mraševo dolenje (106). — Za šolo godnih otrok je 131, od katerih obiskuje šolo 121.

Župnijska cerkev sv. Jakopa je kaj lepo sezidana v bizantinskem slogu. Tudi notranja oprava in slikarija je čedna. V zvoniku visé štirje zvonovi, ki imajo te-le glasove: D, F, As, C. Veliki zvon je bil l. 1871 vlit. Orglje z desetimi spremeni je izdelal Peter Rumpelj (1829). Razun župnijske ste še dve podružnici Matere Božje na Drganjem selu s pokopališčem in sv. Tomaža v Zgorenji straži.

V političnem oziru pripada k Šmihelski županiji; kar provzročuje ljudem mnogo sitnosti, ker morajo mnogokrat hoditi tako daleč k občinskemu uradu v Kandijo.

Šempeter.

Če potuješ po cesti, ki drži ob Krki proti severovzhodu, prideš čez dobro uro v Šempeter. Na južni strani teče Krka, delajoč mejo med Šmihelsko in Brusniško župnijo, na severni strani pa mejí na Belocerkev, Šmarjeto in Trebelno, a proti zahodu na Prečinsko in Mirnopeško župnijo.

Ob Krki je ravnina, drugi svet je pa hribovit. Župnijo preteka le jeden potok, Lešnica, ki izvira v Grčevji in se pri Lešnici izteka v Krko. Ob deževji naraste ter dela veliko kvara po travnikih poleg Starega gradú. Polje je srednje rodovitnosti; a to-

liko bolj slové vinogradi po Trški gori in Grčevji. Ti gori ste tudi najvišji v občini, Trška gora 429 m. in Grčevje 501 m. Travnikov in pašnikov je prav malo, še manj gojzdov. Ljudstvo se bavi s poljedelstvom in živinorejo, največ pa z vinarstvom. Dokler niso ginili raki v Krki, dobivali so Šempeterčani marsikak novčič za nje. Sploh so pa ljudje še precej imoviti. Značaja so ljudje bolj mirnega. O pretepih in pobojih, po nekaterih krajih naše domovine žalibog tako navadnih, slišati je tù le redko kedaj. Vendar pa kočarji ali „osebeniki“, kakor jih tù zovejo, radi hodijo v mesto kupovat brez denarja, ali k imovitejšim sosedom iskat, česar niso zgubili.

Do sedemnajstega stoletja (1620) je pripadala župnija k Beli cerkvi, in cerkev sv. Petra je bila le podružnica. Onega leta pa jo je povzdignil Zatiški opat Jakop Reinpreht v samostojen vikarijat, kar je ostalo do leta 1863. Tega leta pa je postala fara. Šematizem Ljubljanske škofije pa stavi Nikolaja Ruesbacherja kot ustanovnika lokalije (l. 1453); a l. 1620 je Zatiški opat ustanovo pomnožil. — Gotovo je, da je l. 1454 Oglejski patrijarh Ljudevit podaril in vtelesil Zatiškemu samostanu Belocerkevško župnijo z vsemi podružnicami, med katerimi je bila tudi cerkev sv. Petra polega Otočica. Kedaj so sezidali cerkev, molčijo viri. Sedanjo cerkev so pa sezidali l. 1642, kar svedočite letnici nad velikimi in stranskimi vrati. S tekom časa se je mnogo spremenilo; vendar se nahajajo v cerkvi še trije altarji, kakor početkoma. V zvoniku so štirje zvonovi; iz med njih so trije jako stari, srednji l. 1799, tretji l. 1653 in najmanjši l. 1619. Veliki zvon pa so dali narediti v zvonarnici g. Samasse l. 1863 na spomin, da je bil povzdignen vikarijat v faro, kakor svedoči napis na zvonu: „Srenja me napravit' dala, Kadar fara je postala“.

Duhovno pastirstvo so oskrbovali v teku časa ti-le gospodje: prvi vikarij ali farni oskrbnik je bil Andrej Javoršek; zapustil je vstanovno vinograd v Kobatih svojim naslednikom; Martin Drganšek (1637. l.), o. Peter Forsini iz Zatiškega samostana (1641), od njega je prva krstna knjiga, Peter Kraševac (1658—1665), Ivan Starmon (1665—1668), Andrej Kračman (1668—1674), Marka Srakar (1674—1676), Volbenk Kol (1677), Ivan K. Kvintel (1676—1692), Mihael Werk (1692—1700), bil pozneje župnik v Belicerkvi, Matej Šupic (1700—1711), Josip Matej Grof (1711—1732), bil popreje zdravnik, potem pa vstopil v duhovski stan, Lovro Žitnik, Ivan Kere, Matej Dornik, Matej Kozlevčar (mej 1728—1734) kot namestniki, Vincencij Wolfgruber (1734—1743), pozneje je šel za župnika v Belocerkev, bil je izgleden poljedelec, Franjo Ignacij Danijelčič (1743—1753), Lavrencij Pojavnik (1754—1756), Josip Kolavčik (1757), Josip Kočevar (1758—1761), Josip Travančan (1761), Sebastijan Kern (1762—1770), bil je velik prijatelj vinarstva, Peter Suchenstein (1770—1773), bil je marljiv čebelar, Primož Poljak (1774—1776), Pavel Kromar (1777—1784), o. Andronik Losei, bivši frančiškan, predelal je stolp (1784—1790), pozneje je postal župnik Šentjernejski, Ivan Danijel pl. Rencenberg, bivši kapucin (1791), je začasno oskrboval faro, Josip Ėvzebij Pirec (1791—1796), bivši kapucin v Krškem, Anton Ferdinand Mlakar (1796—1817), Ivan Zajec (1817—1825), Anton Napret (1825—1834), Jakob Skala (1835—1857), Jožef Romè (1857—1870); od te dōbe je župnik č. g. Janez Romè, poprejšnjega sorodnik.

Da je bila okolica že v zgodnji dōbi obljudena, svedočijo gradovi te župnije. Najstareji je Stari grad. Zgodovinarji menijo, da so ga sezidali v devetem

stoletji. Ljudske pravljice mu pa pripisujejo še večo starost. Pravljičica pravi, da so bili takrat ljudje sami velikani. Zidali so ob enem Stari grad in Mehovski grad; delavci in zidarji so bili taki velikani, da so si jeden drugemu podajali roke in orodje. Pri zidanju so rabili le morsko vodo, zategadel je zidovje še dandanes tako trdno. — Zgodovinskega vemo le malo o njem. Leta 1300 je tu gospodaril Frišo in njegov sin Filip; l. 1386 Eherhard in 1390. l. Ivan Starograjski. Pozneje so imeli grad v lasti Celjski grofi. Grof Friderik pa ga je prodal Petru Obričanu (l. 1447). Izmed teh se omenja Erazem Obričan, kterega so kranjski vitezi (l. 1534) izvolili in poslali v boj zoper Turke, kjer je tudi v boji končal svoje življenje. S Krištofom je izmrla rodovina Obričanov (l. 1617). Stari grad je podedoval Ivan Jurij Hohenwart; za tem pa Jernej Valvazor, oče našega slavnega zgodovinarja, ki ga je prodal Juriju Matežiču. V sedanji dōbi je last grofa Margherija.

Tudi grad Otočice, na prijaznem otoku sredi Krke, ki je sedaj lastnina grofa Margherija, je jako star. Stoji dobre četrt ure od Šempetra. V 13. stoletji se nahajo Ulrik, Valerij in Hincli Otoški (de Wördl). V 16. stoletji je bila lastnica gradú iz Tirolskega pregnana rodbina Vilandrov. V frančiškanski cerkvi v Novomestu sta pokopana dva iz te rodovine: Sigmund in Viljem (1520). Koncem 16. stotletja se nahaja lastnik Jurij Lenkovič, stotnik Kranjske. Bil je tudi poveljnik v vojaški granici. Velikokrat se je vrli vitez boril s Turkom, kakor tudi njegov prednik Janez Lenkovič. Umrl je l. 1602 slednji iz te rodovine.

Bajnof, v podnožji Trške gore, je bil nekdam vinska shramba Zatiškega samostana. Sedanji lastnik mu je Grmova rodovina iz Novega mesta. Nad Bajnofom, na holmei je prijazna cerkvica Matere Božje

R
RAJ-
NALD!

s krasnim razgledom doli do Brežic in še dalje preko kranjske meje. Tù gori še dandanes radi romajo prebivalci iz sosednjih farâ. Sezidal je cerkvico Zatiški opat Jakob Reinprecht (1621—1629); a posvetil bivši Tržaški in Ljubljanski knezoškof Bajnald Skarlihi (1630—1640). Leta 1771 je strela zvonik razrušila; opat Franc Ks. Tauferer pa je zopet novega sezidal. Ob velikih shodih je pridiga in maša zunaj cerkvice. Zlasti o Malem Šmarnu pride veliko romarjev. Prav lepo je videti zvečer pred Malim Šmarnom vrste romarjev, ki s svečami v roki okolo cerkve igrajo „vrtec“, prepevaje Lavretanske litanije in druge pobožne pesmi. (Jednaki „vrtec“ vidi se ob shodih tudi na Žalostni gori poleg Mokronoga; drugod mi ni znano.) Cerkvica je precej prostorna in okusno ozalšana. V njej je videti tudi sv. Izidorja, patrona poljedelcev.

Lastno šolsko poslopje je dobila župnija leta 1865. Prvi učitelj je bil Josip Turek (do 1875). Njegov naslednik je bil Franc Cetelj do l. 1882. Tega leta so razširili šolo v dvorazredno. Nadučiteljevo službo je dobil g. Josip Franke, drugo mesto pa gospodičina Katinka Drol.

Statistični pregled.

Občina ima 2103 prebivalcev. Za šolo godnih otrok 180, a šolo jih obiskuje 138. Vsa občina broji 31 vasi (izmed katerih pripada 7 vasi k Šmarjetski fari, in sicer: Gorenji vrh (20 preb.), Dolenji vrh (64), Brezovica (126), Dobač (31), Grčevje srednje (113), Grčevje dolnje (27), Grčevje gorenje (35), Golušnik (34), Grič (12), Veliki vrh (16), Harinja vas (112), Jelša 54), Mačkovec (107), Češnjice (72), Kij (5), Kronovo gornje (30), Lutersko selo (30), Lešnjica (51), Obrh (55), Paha (34), Šempeter (157),

Prapreče (17), Zagrad (33), Žalovče (221), Zdinja vas (219), Selo (52), Zelno (66), Trška gora (60), Stravberk (44), Toplice (168), Kote (38).

Razun župnijske cerkve so še štiri podružnice: Sv. Jurija v Grčevji, sv. Jakopa v Ždinji vasi s pokopališčem, Matere Božje na Trški gori in sv. Janeza Krst. v Mačkoveci in pa kapelica Matere Božje v Otoškem gradu.

Bela cerkev.

Iz Šempetra drži okrajna cesta proti severovzhodu ob Krki. Če potuješ po njej, prideš čez dober četrt ure do Otočic, ki stojé na prijaznem otoku sredi Krke. Le še jeden klanec — in stojiš na prijazni ravnini, katero obrobujajo mali holmci z vinogradi. Pred seboj pa že tudi zagledaš Belo cerkev na nizkem holmci (194 m.), ki pa se od vseh strani vidi. Ta cerkev ti je farna cerkev. Res je prekrasna njena lega. Ni toraj čuda, da so že v stari dôbi si izvolili ta kraj in na njem postavili cerkvico. Na desno se ti odpre krasen razgled po Šentjernejski ravnini, katero oklepajo visoki Gorjanci, posijani na obznožji z raznimi seli in cerkvicami, ki se ti v oko blišče; na levo pa so s trto obraščeni holmci; sredi ravnine se valí Krka, kakor srebrna meja med sosednimi župnijami.

Smelo smem trditi, da je ta župnija najstarejša v Novomeški okolici (menda tudi na Kranjskem), če tudi so nam zgodovinarji le malo črtic o njej zapustili. Že leta 1074 je potrdil Oglejski patrijarh Sighard vsled pogodbe Frižinskemu škofu Ebenhardu patronat Bele cerkve poleg Vinovrha. Leta 1320 se nahaja Belocerkevški župnik Tiberij, poznejše škof v Tertoni, a leta 1422 Viljelm Kozijakov,

arhidijakon Dolenjske. Bil je tudi predstojnik bratovščine presv. Trojice v Novem mestu. Leta 1428 je iz imetja omenjene bratovščine ustanovil kaplanije pri cerkvi sv. Antona v Novem mestu, kakor sve-doči ustanovna listina v kapiteljskem arhivu (zvez. 5., št. 9).

Leta 1452 je bil župnik Andrej Gal. Leta 1454 je pa Oglejski patrijarh Ljudevit III. vtelesil župnijo Zatiškemu samostanu. Za te dôle je bil opat Jakop Vajnpreht. Papež Nikolaj V. je to odobrila in potrdil. S tekom časa so se pa ločile sedanje sosedne župnije od svoje matere Bele cerkve, tako na pr. Šmarjeta (leta 1421) in Šempeter (1620). Tudi so zadobile večo veljavo nego prvotna župnija. Tako nahajamo po vreditvi škofijskih mej (leta 1780) sosedno Šmarjetsko župnijo povzdigneno v dekanijo, kateri so pripadale sledeče fare: Škocijan, Bela cerkev, Raka in Šempeter. O tej dôle je pripadala še Bela cerkev pod Goriško nadškofijo. — Po novi vredbi škofij (l. 1787) pa je prišla župnija k Ljubljanski škofiji in k Novomeškemu dekanatu. Od l. 1455—1670 ni nam znano nobeno ime župnika. Od te dôle pa so bili ti-le dušni pastirji: Andrej Pavel Hlade (1670—1679), Baltazar Kos (ali Kozlovič), (1679—1700), Mihael Vergk (1700—1724), Franc Sutrič (1724—1729), Sebastijan Tomic, Ljubljančan (1729—1743), za te dôle sta bila tu še dva vikarja, Vincencij Wolfsgruber (1743—1751), Matevž Rozman (1751—1754), Miha Šimič (1754—1770), Ignacij David (1770—1786), Anton Kogoj (1786—1817), Blaž Lušina (1817—1830), Jožef Roje (1830—1834), Jakop Karpe (1834—1844), Jakop Jerin (1844—1869), Jakop Gruden (1869—1879), Miha Šos (1879—1885). Znamenita je tudi ura v zvoniku z letnico 1624, katero so letos namestili z novo, staro pa dali v Tomažjo vas.

Statistični pregled.

Sedanja Belocerkevška občina broji 1022 prebivalcev, ki se večinoma živé ob poljedelstvu in vinarstvu. Obsega pa te-le vasi: Dolina (13 prebivalcev), Draga (24), Družinska vas (206), Hrib (17), Kronovo (115), Ruhtna vas (44), Strelac (126), Stranje (34), Tomažja vas (195), Vinji vrh (145), Bela cerkev (103). Hiš je 221.

Razun župnijske cerkve sv. Andreja ima še te-le štiri podružnice: sv. Štefana v Tomažji vasi, sv. Janeza na Vinjem vrhu, prijaznem 291 m. visokem s trto obraščenem holmcu, sv. Nikolaja v Kronovem in sv. Helene v Dragi. — Za naobraženost skrbi jednorazredna ljudska šola, katero obiskuje 138 otrok izmed 179, koje veže postava.

Brusnice.

Velika cesta, ki drži iz Ljubljane na Hrvatsko, razdeli se pri Novem mestu v dve; jedna gré čez Gorjance na Karlovec, druga pa v Zagreb po Šentjernejski ravnini. Če potuješ po zadnji proti Kostanjevici in Krškem, dospeš čez kake dve uri hodá od Novega mesta po strmem klanci v dolino, in zagledaš ob desni strani ceste veličastno župnijsko cerkev. Župnija se razprostira po holmcih na podnožji Gorjancev, mejé proti severu na Šempetersko, od ktere jo loči Krka, proti jugu na Stopiško, proti vzhodu na Šentjernejsko in proti zahodu na Smihelsko župnijo.

Razun Gorjancev nima ta občina posebno visocih gorá; najvišji so Gabrje (394 m.). Izpod Gorjancev izvira potok „Brusničica“, kteremu se na Rateži pridruži Izvirek, združena gonita tri mline, ter se stekata v Krko.

Zemljo te občine pokrivajo največ njive, travniki in vinogradi, doloma pa tudi gozdi in grmovje. Prebivalci se živé večinoma ob poljedelstvu, sadjarstvu, vinarstvu. Nekteri se pečajo tudi s čebelarstvom. V Velikih Brusnicah izdelujejo tudi obroče za sode, ktere prodajajo ob trgatvi po bližnjih semenjih.

Župnija je iz novejše dôle. Postala je samostojna še le leta 1787. Do teh dôle je pripadala k Šentjernejski s podružnicami sv. Andreja v Leskovci; sv. Danijela v Suhodolu in sv. Jere na Gorjancih.

Sedanjo cerkev, ki je jako prostorna, sezidali so l. 1840 pod rajnim g. župnikom Štefanom Turkom. Znamenita sta v cerkvi dva orjaška kamenita stebra, ki podpirata kor. Pri vožnji do cerkve so rabili štiri-deset parov volov. Za notranjo opravo pa je že jako mnogo storil sedanji župnik, č. g. Valentin Brgant. — Leta 1798 se nahaja tu župnik Mihael Vrtin, a l. 1813 Primož Smolnikar.

Znamenite so po okolici tudi tako zване gomile ali ajdovski grobi, pokopališča iz rimske dôle.

Lastno šolo je dobila župnija še le leta 1877. — Ob Krki stojí grad „Struga“, ki je imetje g. T. pl. Fichtenau-a.

Statistični pregled.

Brusniška občina šteje 2571 prebivalcev z onimi 13 vasmí, ki spadajo k Šentjernejski fari; župnija pa 1468 prebivalcev, in sicer: Brusnice velike (434), Brusnice male (66), Ratež (125), Brezje (13), Leskovec (62), Gumberk (43), Žerjavín (15), Suhodol dolnji (132), Suhodol gorenji (145), Ingarje (78), Gaberje (355). Hiš je 494.

Šolo ima jednorazredno. Za šolo godnih otrok je 200, izmed teh obiskuje 150 vsakdanjo in 50 ponavljalno šolo.

Razun župnijske cerkve sv. Križa je sedaj le še jedna podružnica sv. Janeza Krst. v Gaberji s pokopališčem in pa stara župnijska cerkev, sedaj kapelica na pokopališči poleg župnijske cerkve. Druge podružnice so se tekom časa razrušile.

Prečina.

Prečinska župnija se razprostira proti severozahodni strani okolo Novega mesta in sega malo da ne do mesta; proti severu mejí na Mirnopeško župnijo od ktere jo loči 419 m. visoki Kačji ert, in pa Šempetersko; na zahodnji strani jo oklepate pa Ajdovška in Soteska, na južni strani pa dela mejo Krka med Vavtovasjo in Šmihelom. Tla so valovito brdovje. Ljudje se bavijo z živinorejo, poljedelstvom in nekoliko tudi z vinarstvom. Tù se izdeluje tudi mnogo opeke, ktero vozijo v razne bližnje kraje.

Poleg župnijske cerkve teče potok Prečna, ki je v malem podoben Ljubljanici. Daleč onostran gorovja teče po prijazni Trebanjski dolini z imenom Temenica. Pri Ponikvah se zgubi pod zemljo; pri Vrhpeči v Mirnopeški župniji se zopet prikaže na dan izpod velikanske skale. Po kratkem teku skrije se pri Goriški vasi, in še le pri tako zvani „Luknji“, dober četrť ure od Prečine, prigrmi iz skalnate votline na dan tako velika, da goni ob izviru mlin in žago za les.

Poleg je tudi znamenita podzemeljska jama; je jako prostorna in polna lepega kapnika in druge golazni, ki ljubi takove kraje.

Nad izvirov Prečine stoji na strmi pečini skoraj popolnoma skrit grad „Luknja“ (Lueg).

V zgodnji dōbi so tũ gospodarili Luknjiški gospodje. Po svoji legi je jako podoben Predjamskemu na Notranjskem, v katerem je gospodoval v 15. sto-

letji siloviti Erazem Predjamski. Za časa turških napadov je bil Luknjiški grad prebivalecem varno in gotovo zavetje, kojega niti zapazilo ni turško oko. Tudi bi se bili zaman trudili dobiti ga v pest, ker je bil neprihoden dohod, če je bil most vzdignjen. Razgled opovirajo okolo stoječi hribi. Po zimi ga solnčni žarki le nekaj trenutkov dosegaajo in ogrevajo. Tudi poleti zaide solnce že okoli četrte ure za hribovje. Za gradom je videti globoko kotlu podobno globino, ktero na jedni strani meji skoro navpično skalovje. V tej globini tudi po leti redkoma skopni sneg. Kot dijak sem ga pred leti meseca julija večkrat še našel iskaje tû raznih rastlin. Okolica je namreč znamenita zaradi različnih rastlin, ki se tû dobijo; zarad tega jo naravoslovci radi obiskujejo.

Kedaj so tû postavili grad, nam ne pové zgodovina. Ko je izmrla rodbina Luknjiških gospodov, prišel je v last avstrijskim vojvodom. Cesar Maksimilijan I. ga je podaril (l. 1494) Frideriku Galenberškemu. S tekom časa so se spreminjali lastniki; z začetkom tega stoletja je bil imetje grofa Evgenija Barbota. Pozneje se nahaja v lasti rodbine pl. Fichtenau-ove, po kateri ga je podedovala rodbina pl. Langerja; v najnovjšem času pa ga prodala kakor tudi sosednji grad „Zalog“ (Breitenau), ki je kake pol ure od Luknjiškega na prijaznem holmei.

19. avgusta 1827 je prišlo proti deveti uri v Založki grad 16 roparjev iz Bosne preko Kočevskega hribovja. V Kočevski šumi zgrabijo nekega ogljarja, oblečejo v jednako obleko in prisilijo, da jim je kažipot proti gradu. Prišedši okolo poludne k cerkvi sv. Petra na hribu nad sotesko, odpočijejo si nekoliko in v cerkvi opravijo tudi — svojo molitev! Potem jih poveljnik uvrsti in vkrene potrebno za napad. Tako uvrsteni korakajo lopovi preko Soteske, Polja in Straže proti gradu, kamor

dospejo okoli devete ure. Z nekoliko možmi zasede poveljnik uhod, drugi pa prideró v grad. Lastnik gradú pl. Fichtenau se je s svojo soprogo in sinčekom ravno odpeljal v Ljubljano. V gradu sta bila le dva uradnika in nekaj poslov. Na brambo tudi misliti ni bilo, bila bi brez vspeha. S handžarom v roki stopi „harambaša“ v jedilnico, kjer sta uradnika ravno pri mizi sedela, ter zahteva, naj mu izročé vso gotovino, če ne, bode rabil silo. Potem pa mirno sede za mizo, ter zavžije, kar je bilo na mizi. Tovariši pa so med tem izpraznili blagajnico ter odnesli osem sto goldinarjev, zlato lepotičeje in drugo srebrno namizno orodje. Poveljnik še sede k glasoviru ter zaigra nekaj melodij. Slednjič si dajo prinesiti na dvorišče iz kleti najboljšega vina, ktereга med petjem pijejo. Okolo najdajste ure jo pa odrinejo v redu, kakor so prišli proti Vavti vasi čez most proti Jurni vasi. Na potu pa so že zadeli na stražnike, s kterimi se vname boj. Usmrteni so bili štirje stražniki, jeden lopov in nek kmetski mladeneč, ki je po naključji zraven prišel. Drugi so srečno odnesli pete in plen preko Gorjancev na Hrvatsko. Drugi to prigodbo malo drugače pripovedujejo.

Prečinska župnija pripadala je v poprejšnji dôbi k Novomeški. Leta 1716 pa so ustanovili za to okolico lasten vikarijat v Straži dolenji; a leta 1767 so premestili vikarijat k cerkvi v Prečino.

Tudi vasi po tej župniji so jako stare. Beršljin in Ločina se omenjate že v ustanovnem listu zadevajočem „Novo mesto“ vojvode Rudolfa IV.

Statistični pregled.

Prečinska župnija broji 2231 prebivalcev, ki živé v 479 hišah in 23 vaséh. Te so: Doljni vrh (116 preb.), Groblje (24), Hruševce (60), Hudo (69),

Kal (60), Bučna vas velika (129), Bučna vas mala (45), Lokve (61), Ločina (116), Muhaber (52), Potočna vas (79), Prečina (128), Zalog (115), Sela (57), Kamenica gornja (88), Kamenica doljna (159), Straža (336), Suhor (34), Češca vas (125), Podgora (128), Beršljin (134), Boršt (16), Cegelnica (100).

Razun župnijske cerkve sv. Elija so še te-le podružnice: Marije Device na Straži s pokopališčem, sv. Martina v Zalogu s pokopališčem, sv. Janeza ap. na Kamenici doljni s pokopališčem, sv. Križa na Kamenici zgornji s pokopališčem, in pa kapelici Marije Device v Luknjiškem gradu in sv. Frančiška Ks. v Zaloškem gradu.

Duhovno pastirstvo oskrbljuje župnik z jednim kaplanom. Znamenito je, da je sedanji župnik, č. g. Janez Bačnik, 83letni starček ter zlatomašnik od l. 1881, ki oskrbuje Prečinsko duhovnijo že čez 40 let. Poleg župnijske cerkve je šolsko poslopje (jednorazrednica. Za šolo godnih otrok je kacic 400, od katerih šolo obiskuje 259.

Mirna peč.

Mirnopeška župnija se razprostira na desno in levo ob glavni cesti, ki drži iz Ljubljane v Novo mesto med Trebanjsko in Prečinsko župnijo. Svet je večinoma brdovje. Mali holmei Golobinjek, Grči vrh, Hmelčič, Šentjurska gora, Plešivec, Kavce, Okrogelca, Poljanska gora, Laze, holmec sv. Ane, Knežija, in Kartalevska gora so vinske gorice. Župnijo preteka tudi že omenjena Prečna, ki pri Vrhpeči (230 m.) pridere iz zemlje, pri Goriški vasi pa zopet zgine. Na tem kratkem teku goni pet mlinov. Ljudje se največ bavijo s poljedelstvom in vinarstvom, nekoliko tudi z živinorejo, a primanjkuje večini župnije travnikov.

Tudi s svilorejo se nekteri ukvarjajo. O tem se zlasti odlikuje Janez Povše iz Podboršta, ki je za sviloprejke ob dobrih letinah prejel marsikak novčič. Za vzgledno sadjarstvo pa je prejel posestnik Trifolt iz Golobinjeka od kmetijske družbe srebrno svetinjo. Sploh se smejo prebivalci še precej imovitim šteti. Značaj ljudstva v tej župniji ni več tako miroljuben kakor onih župnij na desnem bregu Krke. Ponočevanje, poboji že več niso tako redki. Tudi so ljudje jako vdani prazni veri, češ, župnik zamore uimo, točo odvrniti, če le hoče. Tako je bilo za časa Valvazorja, ko je opisoval naše kraje, taisto je še dandanes. Za one dōbe je moral župnik ostaviti župnijo, ko je toča vinograde pokončala, dotlej da so se razburjeni duhovi pomirili.

Za Belocerkevško je ta župnija najstareja. Bila je jako obširna ter se razprostirala do bregov Krke. Leta 1274 se že nahaja župnik Henrik de Grez, a leta 1368 Ulrik. Najstarejše listine Novomeškega kapiteljna zadevajo to župnijo (30 različnih od leta 1351 do sedanjega stoletja). Naj navedemo nekatere. Leta 1251 je ustanovila Kunigunda kmetijo cerkvi, leta 1368 pa dve kmetiji Terezija Šenbdiger. Ravno onega leta pa Penko iz Podboršta v Črešnjicah jedno kmetijo z desetino vred. Leta 1382 je podaril Konrad Grlahški in njegova soproga Rutlibdt cerkvi jedno imetje poleg Vrhovega. Leta 1386 je Lavrencij Hmeljniški ustanovil jedno kmetijo cerkvi, ležečo v Hrastji. Leta 1388 je kupil Celjski grof Herman neko posestvo v Hrastji v Mirnopeški župniji. Nikolaj Hmeljniški je leta 1433 dal cerkvi po dva snopa od vsake desetine, izvzemši proso, v Hrastji. Leta 1436 je prodal Marin Mlakar Mirnopeškemu župniku Nikolaju Soldenhoferji jedno hišo v Novem mestu. Ravno temu župniku je vsled oporoke zapustil Janez Polisijak vinograd v Novi gori,

a 1447 pa mu je Herman Skerli zastavil vinograd Kobult v Lautenbergu (Golobinjeku?). Andrej Mindorfer pa je prodal župniku kmetijo v Ivanji vasi (l. 1457, zvez. I. št. 1—13).

Iz navedenega je razvidno, da so tudi vasi jako stare ter ohranile ista imena.

Leta 1493 pa je podaril cesar Friderik IV. novo ustanovljenemu kapiteljnu v Novem mestu župnijo, pod katero je dosihdob mesto pripadalo, in bila združena s kapiteljnom. O priliki umestenja kanonikov (dné 3. januarja 1496) se je takratni župnik in Avgšburški kanonik Viljem Peuscher župniji odpovedal. Dotična s prisego potrjena odpoved se je očitno v cerkvi prečitala. Štiri leta pozneje (1500) pa so kanoniki prosili cesarja Maksimilijana I., naj dovoli, da vtrdé Mirnopeč proti sovražniku krščanstva, ki večkrat napada te kraje. Dotični list slové tako-le: „Allerdurchleuchtigster, grosmechtigster Römischer Kunig, allergnaedigster Herr! Wir haben an pfarrkirchen genannt Im Hönigstein: nachdem aber dieselb ein gutes Meil von der Stat, auch sonst Inner einer Meil kein schlos darum gelegen ist, vnd damit soliche Kirch vor dem Vberfal der vnglaubigen beschützt möcht werden: vnd die Christenmenschen so dasebst hingepfarrt sein vnd Iren kirchgang suechen, dannoch ein seuberlich Volk; auch die Kaufleut vnd der Wagenman, nachdem die strazz daselbst fürgeet, ein zuflucht haben, so biten wir demütiglich Ew. kungig. M., vuns der ennd ein beuesstigung zu bawen zu erlauben. Die wir auch also, souit vnnser vermögen ist, pawen wollen, das sy kunig. M. Stat, da wir dann vnns arme residents haben vnd bey fromen leuten sein: auch gemainem Lannd daselbst vml ein hillfliche Vorwarung sein vnd zu trost kommen möge. — E. K. M. vnd Gnaden Andechtig Capellen, das Capitel zu Rudclfs Werd.“

Še onega leta je dovolil cesar iz Avgsburga vtrditev Mirne peči in naznanil deželnemu glavarju Viljemu Auerspergu. Tudi se nahaja v kapiteljskem arhivu zapisnik orožja v orožnici v Mirni peči. Letnice nima; a po pisavi je soditi iz prve polovice 16. stoletja. Nekoliko se še dandanes pozná obzidje.

S tekom časa se omenjajo župniki: Martin Marc, Štefan Šuble, Tomaž Paupertas, Jakop Perne in Martin Švager (za časa Valvazorja).

Kedaj so sezidali sedanjo župnijsko cerkev, ne vemo za gotovo. V presbiteriji je letnica 1662. — Leta 1788 je pogorela Mirna peč, kar svedoči kamenita plošča na Navlanovi hiši s tem le napisom: „Andenken von Herrn Gaspar Grašič Pfarr-dehant zu Hönigstein an den Brand vom 1788 unter den Herrn Pfarrer N. Wenekes Dr. der hl. Schrift und Weltweisheit.“

Pokopališče, ki je bilo okoli cerkve, je prestavil župnik Gašpar Grašič na sedanje mesto (1825).

Sedanji župnik je g. Janez Dovič, ki je nastopil župnijo za rajnim A. Mlakarjem, bivšim kanonikom, ki je še marsikteremu v blagem spominu.

Šola je župnija dobila l. 1858. Prvi učitelj je bil Matevž Juretič, za njim so sledili Emanuel Tomšič, Hiti, Smrekar, A. Javoršek, F. Kaligar in K. Kristof. Leta 1880 je bila šola razširjena v dvo-razrednico.

Nad Mirno pečjo na precej visokem hribu (507 m.) stoji grad Hmeljnik. Obdržal je še prvotno podobo, kakoršno so imeli gradovi v srednjem veku. Zlasti se odlikuje s svojo prekrasno lego in razgledom. Od tod se ti odpré razgled po vsi Novomeški okolici in še daleč naprej. Sedanji lastnik g. baron F. Wambold Umstadtski, ki je videl dokaj gradov s krasno lego po Nemčiji in drugod, rekel je, da mu je le jeden znan z lepšim razgledom.

Tu gori je v srednjem veku gospodovala rodbina Hmeljniških gospodov: l. 1223 brata Adelhold in Friderik, Majncel (1294). Tekom časa so bile razne plemenite rodbine lastniki gradú,

Statistični pregled.

Občina broji 3362 prebivalcev, ki bivajo v 645 hišah v teh-le vaséh: Mali vrh (65 preb.), Brezovreber (112), Brezje (64), Dobje (18), Podboršt gor. (88), Podboršt dol. (53), Vrhovo gor. (30), Vrhovo dol. (64), Šentjurij (139), Globočni dol (55), Goriška vas (103), Hmeljčič (113), Mirna peč (127), Hrastje (94), Ivanja vas (84), Jablan (162), Jelše (28), Kal vel. (99), Karteljevo dol. (151), Karteljevo gor. (81), Češnice (53), Kal vel. (45), Kal mali (38), Malenska vas (79), Orklovec (19), Plaven (14), Poljane (78), Pristava (22), Zagorica (15), Selo (46), Selo pri Zagorici (30), Kamenje gor. (58), Kamenje dol. (84), Golobinjek (129), Globodol zgor., sred., z dol. (414), Čemše (64), Vrh peč (136), Biška vas (148), Cerovec (81).

Razun župnijske cerkve sv. Kancijana so še te le podružnice: sv. Pavla v Podborštu, sv. Matija na Malem vrhu, sv. Uršule v Golobinjeku, sv. Magdalene v Globokem dolu s pokopališčem, sv. Jurija v Šentjuriji, Matere Božje v Hmeljčici, sv. Primoža in Felicijana v Karteljevem s pokopališčem, sv. Duha v Kamenji gor. in kapela sv. Pankracija v Hmeljniškem gradu.

Duhovno pastirstvo oskrbljuje župnik sedaj z jednim kaplanom; dokler ni bilo pomanjkanje duhovščine bila sta dva duhovna pomočnika v Mirni peči.

Za naobraženost naroda skrbi dvorazredna ljudska šola, ktero obiskuje 335 otrok izmed 560 za šolo godnih.

Toplice.

Proti jugo-zahodu od Vavte vasi se razprostira Topliška župnija. Polagoma dvigajoči holmci delajo okolico prav prijazno. Rigelj je vinska gora, kjer raste dobro vino, takisto tudi v Makutah, Ljubanci in na Rebru. Ob severni meji teče nekdanj rakov bogata Krka, v katero se steka pri Miniški vasi Radošica, izvirajoča pod Rožekom poleg Podturna. Sušica pa se izliva poleg Gradiša v Krko. Ta potok izvira v podzemeljskih jamah med Dobom, Vrdunom in Sušico, teče skozi vas Toplice, kjer sprejema gorki rudninski vrelec. — Kakih tri sto korakov od razvalin Rožeka je blizu 50 m. globoka in primerno široka kotlu podobna jama. Prišedši po težavnem potu preko skalovja in trohnelih hlodov v globino, mora se človek čuditi, da dobi notri led v največi letinski vročini. Znamenitejša jama od te pa je ona na podnožji gore Pogorelca, kjer je polno krasnega kapnika. Ko so l. 1867 kuhali pivo v Soteski, rabili so jeden oddelek za klet. Ljudje se največ bavijo s poljedelstvom, nekoliko z vinarstvom in živinorejo. Dokaj dobička imajo tudi od tujcev, ki se hodijo v kopeli zdraviti.

Vsa ta okolica je bila nekdanj pod Šmihelsko župnijo; vendar se je ločila v zgodnji dōbi od svoje matere. Leta 1495 je imela že lastnega dušnega pastirja Martina Plaveca. Topliški duhovni so morali v stari dōbi odrajtovati Šmihelskim župnikom kakor svojim potrditeljem petdeset benečanskih novcev na leto. Ko pa je bila Šmihelska župnija združena s kapiteljnom, imeli so pravičo potrjenja prošti. Tudi so bili zavezani hoditi v Šmihel levitirat na dan posvečenja cerkve sv. Mihaela. Zvali so se do l. 1770 vikarji, a od te dōbe župniki.

Sedanjo župniško cerkev je sezidal deželni glavar Volbenk Engelbert grof Auersperg l. 1656. V tej dōbi je bil župnik Matija Kastelec, kateri je kot izvrsten arhitekt, skoraj gotovo tudi vodil stavbo. Izmed dušnih pastirjev v 16. stoletji se nam je ohranilo ime Kolomana (1530). S koncem 16. stoletja sta grofa Herbart in Veikhard spremenila župnijo v protestantovsko in postavila za pridigarja Andreja Švajgarja (1593). Ali že čez sedem let se je moral umakniti katoliškemu župniku Juriju Cisinu. Temu je sledil čez nekaj let Krištof Trajbar.

Od leta 1646—1657 je bil župnik slovenski pisatelj Matija Kastelic, kakor svedoči naslednji list. Ker kaže njegovo blago srce in gorečnost, hočem ga priobčiti. Glasi se tako-le:

Illme. et Rme. D. Dne. Praeposite in Rudolfswert.

Dne. Patrone Cellme.! — Nemini magis constare puto, quam D. V. R. tanquam Judici Ordinario, qualiter ego non ita quidem a meis subditis et parochianis in Thermis coram R. D. V. in diversis materiis et punctis graviter delatus et accusatus fuerim, prout de super Rma. Dnao. Va. tum per secretum illorum examen, tum in contradictorio, diversis tribus ad id nominatis diebus sufficienter, ut arbitror, acceperit informationem, ubi ego ad tuendum meum honorem, tam etiam in contradictorio, quam in scriptis ad data mihi puncta, me adeo purgare conatus sum, ut in Dei benignitate, et D. V. R. integritate sperare possem sententiam, quae alias in proxime sine dubio per R. D. V. ferrenda esset, non nisi in absolutionem et favorem meum cessuram fuisse. — Attamen cum in dies, quin in horas singulas videam adversarios meos subditos et parochianos non ideo meliores, sed periores semper in meam et prsonam et honorem evadere, perpendens communitatum furori difficulter aut certe periculose

resisti posse, et ne exinde quid mali succedat, si propter me haec in animis illorum tempestas exorta est, statui ab iis recedere, et mihi illud dictum Evangelicum approprians, de illa in aliam civitatem, Deo duce, me recipere. — His igitur omnibus mature consideratis, deliberato animo, parochiam seu beneficium B. Mariae Virginis in Töpliz a me ab anno 1646 possessum in manum R. D. V. tanquam s. ordinarii confirmatoris et institutoris sponte ac libere (dummodo hoc Excellmo D. D. meo patrono et praesentatori contrarium non sit) resigno atque tam spiritualium, quam temporalium administrationi vigore petentium cedo, eaque omnia ex mea possessione dimitto, faciens quantum in me est dicto E. ac. Ill. D. D. Wolfgango Engelberto S. R. I. Comiti ab Auersperg Carnioliae Capitano, cui ad dictum beneficium jus praesentandi impetit, potestatem illud cuicumque suae Excell. placuerit conferendi et ad id praesentandi. R. D. V. humilime rogans, quatenus hanc meam illimitatam et absolutam ressignationem gratiose acceptare, et approbare nec non dicto Excell. D. D. Comiti praesentatori eandem intimare dignetur, quatenus idem Excell. D. D. Comes pro suo jure de alio idoneo subiecto et beneficiato prospicere et providere possit. — Ultimo tandem R. D. V. obnixè rogo, velit saepius memorato Excell. D. D. C. Patrono et Collatori meo gratiosissimo me in forma optima commendare, et quod ego solus sufficienter facere non possum, loco mei, pro collatis in me innumeris gratis et beneficiis, eidem gratias infinitas agere. — Universim denique humillime et devotissime supplico uterq. mei gratiosissimi Domini et Patroni meis in administratione sive spiritualium sive temporalium admissis defectibus elementer parcere et indulgere, atque me in sua gratia, favore, patrocínio, et protectione, respective retinere. In

quorum omnium fidem has propria manu subscripsi
et sygillum meum apposui.

Actum in Töpliz die 3. Xbris 1657. — R. D.
V. servus et Capellanus Mathias Castelez.

Iz 17. in 18. stoletja so omeniti: Matevž Resen (1680). Za časa tega župnika je dobila cerkev sedanjo podobo. Mihael Kastelic (1695—1701), Franc Jožef Valvazor (1716—1719), Marka Anton pl. Rauber (1728), Franc Mihelčič (1770), Nikolaj pl. Knezenhof (1770—1795), Jožef Evzebij Pirec (1796—1821), Janez Sušteršič (1822—1823), Ignacij Vidmar (1823—1840), Jurij Gornik (1859), Andrej Skravec (1860—1876), Matija Marolt (1876—1883). Sedanji župnik je g. Janez Babnik. Do leta 1816 je bila župnija jako majhna in brojila le kakih 400 prebivalcev, obsegajoč vasi Toplice, Gradišče zgorenje in dolenje. Omenjenega leta pa so se pridružile še ostale vasi in kaplanija je bila iz Vavte vasi na Toplice premeščena.

Kedaj so prišli na sled rudninskemu vrelecu, ne poroča nam zgodovina. Nekteri zgodovinarji menijo, da že v drugi polovici 14. stoletja, in da so bajé svinje rijoč zemljo, provzročile to iznajdbo. V listinah kapiteljskega arhiva Novomeškega se Toplice omenjajo 1481. in 1484. leta. Tudi je že bila o tem času tū naselbina, ki se je zvala po vrelecu „Toplice“.

Temelj sedanjemu poslopju je postavil knez Henrik Jožef Ivan Auersperg (l. 1768), kateremu se je sčasoma še dokaj prizidalo. Voda ima 28—29° R. gorkote. Že 1777. leta jo je kemično preiskal Anton Kastelec, zdravnik in učitelj zdravništva v Ljubljani, in našel, da je za mnoge bolezni jako zdravilna, ohlajena tudi zdrava pijača. V novejši dōbi (l. 1865) so jo preiskali na Jožefovi akademiji na Dunaji in določili rudninske snovi, ki se v njej nahajajo.

Knez Viljelm Auersperg pa je podaril (l. 1819) eraru hišo, da jo rabijo bolni vojaki, ki se hodijo sem zdraviti.

Grozna nesreča je zadela vas Toplice v noči od 4. do 5. dné sept. 1834. leta, ko je požar vpepelil 48 hiš. Tudi zvonovi in drugo cerkveno orodje se je raztopilo. Večo kvaro so odvrnili tù bivajoči vojaki.

V letih 1834, 1850 in 1856 je podavila kolera mnogo prebivalcev.

Lastno šolo je župnija imela že okolo leta 1840. V tej dôbi je bil učitelj J. Peruci, za njim so sledili: Jožef Raktelj, Janez Novak, Fl. Kaligar, Valentin Krek, Fr. Silvester, A. Smrekar, J. Peruci (1874) in od l. 1878 Ferd. Kaligar. — Lastnega šolskega poslopja še do sedaj nima občina. Pač pa so sezidali novo šolsko poslopje v Sušici, kjer podučuje Fr. Kalan.

Statistični pregled.

Topliška politična občina broji 2496 prebivalcev in 464 hiš s Sotesko vred, a župnija 2218 prebivalcev. Župnija obsega sledeče vasi: Podhosta (144 preb.), Gradišče gor. (39), Gradišče dol. (33), Rigelj (27), Meniška vas (136), Obrh (56), Sušica gor. (117), Sušica dol. (103), Sela (106), Selišče (46), Suhor (38), Podturen (261), Toplice (363), Uršno selo (295), Vrdun (61), Bušince gor. in dol. (36), Cerovec (23), Loška vas (130).

Razun župniške cerkve sv. Ane so še te-le podružnice: sv. Roka v Sušici gor., sv. Križa na Uršnem selu, sv. Uršule v Rigelji, presv. Trojice na Cerovci, sv. Antona v Meniški vasi, sv. Nikolaja v Podturnu, sv. Martina v Loški vasi in kapelica Matere Božje na pokopališči.

Za poduk skrbite jednorazrednici v Toplicah in v Sušici; prva šteje 250 za šolo godnih in 162 šolo obiskujočih, a druga 135 godnih in 100 obiskujočih otrok.

Kopališče „grad“ ima tri prostore (bazene) za kopanje, 32 sob za ljudi, jedilnico in igralno dvorano.

Soteska.

Proti severni strani od Toplic se razprostira Soteska. Župnijska cerkev stoji na prijazni ravnini, katero preteka Krka. Cela okolica je jako prijazna in obsajena z vinogradi, rodovitnim poljem in pohotnimi travniki. Ne daleč od župnijske cerkve stoji grad Soteska, imetje kneza Auersperga. Grad je sezidal v 17. stoletji Jurij Sigmund grof Galenberški, oskrbnik Kranjske. Kakor pripoveduje Valvazor, bil je ta grad o njegovi dôbi najlepši na Kranjskem. Od leta 1743 pa je Soteska imetje rodbine Auerspergov.

Onostran Krke se vidijo na pusti in strmi višini, katero obrobuje še večje gorovje, razvaline starega gradú „Stara Soteska“. Le krokerji, sôve in druge ropne ptice oživljajo to divjo pustino. Močno zidovje pa nas spominja starih časov. V tem močnem gradu so gospodarili v 13. stoletji Soteški gospodje. Med drugimi ste se nam ohranili imeni Rudolfa in Ulrika Soteškega (1231). Grad je bil jako trdno zidan in neprehoden krvoločnim Turkom, ki so češče po okolici pustošili. Zvali so ga „zeleni grad“. Jako velik strah so imeli pred ječami, ki so v skalo vsekane. Mnogo vjetih krvoločnikov se je v teh luknjah pokorilo za zločine, ktere so provročili kristijanom po okolici. Celjski grof Herman pa je (l. 1458) močni grad obvladal, oplenil in razdjal. Ko je izmrla rodbina Soteških gospodov, imeli so

grad v lasti člani iz rodbine Šajerjev. Le-ti so si sezidali grad na prijazni planjavi. Za to rodbino so bili posestniki Soteškega gradu Galenberški grofje.

O pričetku župnije imamo le malo poročil pri rokah. Lastnega duhovna je imela ta fara že l. 1400, ki je do te dôbe pripadala k Mirni peči. Vendar pa so bili skoraj gotovo le grajski duhovniki, ki so imeli tako zvaní „beneficium simplex“, kterega je ustanovila rodbina Šajerjev. Iz listin kapitelskega arhiva so znani ti-le: Peter Vurturič, kteremu je podelil beneficij Erazem Šajer, in ga potrdil Novo-meški prošt (1541), Matija Mrazar (1638), Žiga Gal (1639), ki je bil ob jednom tudi župnik v Toplicah; St. Skoleli (1648), Matija Kastelic, kanonik v Novem mestu, kteremu je beneficij podelil Žiga grof Galenberg (1668), Miha Purpur (1674), M. Mihelčič (1675), Mihael Kastelic, Baltazar pl. Kirehberg (1686), Tomaž Juraj (1708—1733), Janez Zupan (1743), Janez Ranilovič (1759), Anton Han (1781). Sedanji župnik je g. Janez Plevanič.

Kakor je bilo že omenjeno pripada Soteska v političnem oziru k Topliški občini. Lastne šole župnija nima, pač pa župnik oskrbuje šolo za silo, katero obiskuje okolo 60 otrók.

Tudi ima tù knez Auersperg velike lesoreznice.

Statistični pregled.

Župnija ima 408 prebivalcev, ki bivajo v teh-le vaséh: Soteska (103), Polje (132), Dranje (43), Vrh-polje (55), Hruševje (5). Razun teh je na Prelogih in v Soteskinih hostih še nekaj tako zvanih „fratarjev“, ki žgó oglje in les sekajo.

Razun cerkve sv. Erazma pripada k fari le še kapelica Matere Božje v gradu.

Poljanice.

Proti jugu od Toplic se razprostira župnija Poljanice, ki je večinoma vsa gorata. Ljudstvo se največ bavi s poljedelstvom in živinorejo, prideljuje se pa tudi precej vina in okusnega sadja. Po narodnosti so večinoma Kočevarji (Nemci). Na prošnjo Ortenburškega grofa Otona je namreč poslal cesar Karol IV. 300 upornih družin Frankov in Tiringov (okolo l. 1360) na južno marko ali mejo. Tù so si postavili lesene kočje. Sosedni Slovenci so jih zvali „kočjarje,“ od tod tudi njih ime. Večinoma so si še ohranili svoj jezik, če tudi je močno pomešan s slovenskimi besedami. Vendar je pa v župniji tudi precejšnje število Slovencev, zlasti v Poljanici, na Rigelji in še posebno v Frati, kjer je blizo 40 slovenskih rodbin. Radi tega je jako umestno od sedanjega župnika g. J. Štamcarja, da se ozira tudi na tù bivajoče Slovence, in vsako drugo nedeljo pridigova slovenski.

Župnija je bila ustanovljena še le 1792. leta. Do te dôle je pripadala k Črmošniški.

Šolo je dobila župnija okolo l. 1849. Prvi učitelj je bil K. Krištof. Zlasti pohvalno gré omeniti župnika Jožefa Gramerja, ki je provzročil zidanje šolskega poslopja, daroval za zidanje 200 gld. in odstopil kos župnijskega zemljišča učitelju.

Leta 1883 so šolsko poslopje predelali. V ta namen je dal nemški „Schulverein“ 1000 gld., katerih občini ni treba vrniti, niti plačevati obresti, dokler ostane podučni jezik izključljivo nemški. — Sedanji učitelj je g. Herman Venedig.

Statistični pregled.

Občina broji 772 prebivalcev, ki bivajo v osmih vaséh, namreč: Drampah (32 preb.), Frata (180),

Občica (125), Deleči vrh (16), Pogorelec (42), Poljane (230), Mali rigelj (73), Podstenica (74).

Razun župnijske cerkve sv. Andreja apost. ste še podružnici Marije Device na Griči in sv. Uldarika v Podstenici.

Šolo obiskajočih otrok je okolo 130.

Črmošnjice.

Tudi ta kraj je večinoma gorat. Največji hrib je Pogorelec (1029 m.) in Gačen (942 m.). Župnijo preteka le jeden potok „Wildbach“, izvirajoč v Srednji vasi, kteremu se pridruži še izpod Tople rebri izvirajoč vreclec „Rehbach“. A le dobro uro hodá se vije po površji, potem pa se izgubi pod zemljo. Vendar pa goni na tem kratkem teku 14 mlinov in 12 lesoreznic (žag).

Ljudstvo se pečá deloma z izdelovanjem lesene posode, deloma pa z živinorejo in vinarstvom. Večinoma imajo posestniki svoje vinograde v sosednjem Semiču, kjer prideljujejo prav dobra vina. Imajo pa tudi vinograde v Novi gori, ali tû raste jako slabo vino. Mnogo večo hasen bi imeli, ako bi te vinograde opustili in obrnili svet za druge sadeže.

Cela župnija je dobila svoje ime po kraji, da si ni niti jedne vasi tega imena. Črmošnjice znači namreč kameniti kraj — skalovje. Ustanovljena je bila 1509. leta. Do te dôbe je pripadala k Kočevski župniji. V sredi 17. stoletja je imela 10 podružnic. Za te dôbe se nahajata župnika M. Mihec in Jurij Šneler. V novejši dôbi gré osobito omeniti župnika Jurija Jonke-ta. Bil je spreten čebelorejec in ud dež. kmet. družbe. V poduk čebelarjem je spisal knjižico: „Theoretische und praktische Anleitung zur Behandlung und Pflege der Bienen.“ Ta knjižica

se še dandanes med ljudstvom nahaja, in kaj dobro ugaja čebelarjem, ker je spisana na praktični podlagi.

Ta župnik je sezidal tudi šolsko poslopje (l. 1829). Bilo je namenjeno za župniško hišo, a ker mu ni ugajalo, prodal jo je občini za 1700 gld. Vendar pa je imela župnija šolo že l. 1822. Od tega leta do 1832 bili so le pomožni učitelji. Prvi stalno nastavljeni učitelj je bil Florijan Ehrlich.

Ker so jo Turki večkrat primahali preko Kočevskih hribov na Kranjsko, bila sta tu dva tabora, stari in novi. Pri vasi „Stari tabor“ se vidijo še dandanes ostanki tabora, kamor so zbežali prebivalci pred krvoloki. Razume se, da narod ž njimi sedaj združuje razne pravljice.

Prebivalci so z malo izjemo Kočevarji. Župnijska cerkev, kakor tudi dvorazredna ljudska šola z nemškim učnim jezikom je v vasi Mašeni.

Statistični pregled.

Občina ima 1953 prebivalcev in 347 hiš. Vasi je 28 in sicer: Ašelice (56 preb.), Pajkež (19), Blaževič (31), Travni dol (77), Smerčnjek (25), Gaber (21), Gačen (18), Seč (56), Laze (120), Mašlje (49), Srednja vas (130), Gričice (43), Pleš (60), Resa (33), Ribnik (101), Blatnik (142), Travnik (17), Štale (60), Stari tabor (43), Novi tabor (33), Komarna vas (107), Topli vrh (123), Mašen (Črmošnjice) (112), Vimol (43), Vilbah (12), Brezje (100), Stara žaga (106) in Nova gora (216).

Za šolo godnih otrok je 316, a šolo obiskujočih 253.

Razun župnijske cerkve Matere Božje vnebovzetja so še te-le podružnice: sv. Jakopa in Filipa v Srednji vasi, sv. Mihaela v Novi gori, Vseh svetnikov v Komarni vasi, sv. Matija na Lazih, sv. Jožefa

v Ribniku, sv. Križa v Blatniku, sv. Florijana v Brezji, in pa kapelici sv. Ane v Vinolu in sv. Janeza krst. v Taboru s pokopališčem.

II.

Žužemperški okraj.

Žužemperk.

Če potuješ proti zahodu od Soteske po cesti, ki se vije ob Krki, dospeš v jedni uri v Dvor, in od tod v jedni uri v prijazni trg Žužemperk. Lega trga ob Krki, katero že Strabo omenja z imenom „Corcoras“, in pa med hribovjem, ni ravno najlepša, vendar se pa tudi ne more imenovati neprijazna.

Nad Krko, kjer je videti več mlinov in papirnica, ki pa za te dôbe počiva, stoji na kameniti višini grad. Za te dôbe je lastnina kneza Karola Auersperga, ki je po svojem političnem življenji še dobro znan. Tù so v 13. in 14. stoletji bivali Žužemperški gospodje, tako Kunel in Valhun (1311). Ko je izmrla ta rodovina, so bili lastniki Žužemperka Goriški grofje. Za temi so imetje podedovali avstrijski vojvode, ki so ga zastavljali raznim plemenitim rodbinam. Slednjič je prišel v last rodbini Auerspergov.

Leta 1559 se je tù pripetil dogodek, ki je dal Janezu Faitanu iz Regije povod, opevati ga v knjigi „Seisenbergensis Tumultus“. (Natisnjena je bila knjiga na Dunaji 1560.) V tej knjigi izvaja tudi ime tako-le: „Illum gurga fluens liquidis inter lui-tundis. Qua inter saxa fremens urbi dat murmure

nomen“. Povod pa je bil ta-le: Volbenk Auersperg je imel štiri otroke. Po svoji smrti je zapustil mlajšima Žužemperski grad. Nezakonski sin Gregorij njegovega brata Jurija sklene dedičem grad vzeti. Omenjeni Gregorij je bil drugače hraber vojak, ki se je odlikoval za dōbe cesarja Karola V. v raznih bitvah. V ta namen si pridobi po svojem zvestem slugi tolpo Benečanov in Neapolitancev. Bilo jih je baje 18 moŹ. S temi napade v noči pred svečnico trdni grad. Oskrbnik gradú („Loci custos, quem Phlegrum nomine dicunt“, pravi Fajtan) se mu postavi v bran. Skozi skrivna vrata prihití z zvestimi podložniki gradu na pomoč. Napadniki z vodjo Gregorijem vred so bili umorjeni. Mrtva trupla so pometali skozi okno, da so se nabadala na sulice okolo gradú stoječih brambovcev. Potem so jih odnesli v gozd, kjer so jih požrle divje zverine. Tudi je prihitel poveljnik Karloveca, Herbart Turjaški, gradu na pomoč ter naredil mir.

Nekaj let pozneje (1575) se je v gradu pripečila druga nezgoda. Ana, soproga Ivana Turjaškega, se kratkočasi na dvorišči s krotkim medvedom. Medved zgrabi gospo in jo davi. Na vpitje prihité navzoči in pl. Pelchofer umorí medveda. Pa bilo je prepozno, — gospá je bila že mrtva. Njeno truplo so pokopali v takratni frančiškanski cerkvi v Ljubljani (dné 16. dec. 1575).

Leta 1591 je trg z gradom vred pogorel velikonočni ponedeljek. Jednaka nezgoda je zadela nad polovico trga tudi leta 1670.

Izmed članov Auerspergove rodovine je najslavnejši Janez Vajkard. Bil je rojen v Žužemperku dné 11. marca 1615. Zarad izvanrednih lastnosti in izvedenosti je bil odgojitelj Ferdinanda III., tajni svetovalec, minister, vitez zlatega runa in državni knez. Cesar mu je izročil v fevd Šlezki knežiji Mün-

sterberg in Frankenstein. Ferdinand III. pa mu je izročil grofijo Wels v Gorenji Avstriji. Tudi si je kupil neposredno državno grofijo Thengen na Švabskem in Lož na Kranjskem. Po smrti brata Engelberta pridruži še Kočevsko, Žužemperk in Postojno. Vse to imetje je oklical za fideikomis. Kakor ga sodijo vrstniki, bil je knez visocih zmožnosti, mnogih zaslug, a tudi prevzeten in grozno častilakomen. Po smrti cesarja Ferdinanda III. je zgubil svoj mogočni vpliv na cesarskem dvoru. Častilakomnost ga je namreč zapeljala, da se je spustil v tajne obravnave z zvitim francoskim kraljem Ljudevitom XIV. Želel je namreč po njegovem posredovanji doseči čast kardinala. Ker se je o tej zadevi obrnil do inostranca, ne pa do svojega cesarja, ki bi bil tudi rad storil to za njega, prišel je v zamero. Dne 10. decembra 1669 je prejel mogočni minister listek od Leopolda I. s poveljem, naj v treh dneh zapusti dvor in odide v Wels. Pozneje je smel iti v domovino. Tu je živel deloma v Ljubljani, deloma v Žužemperku. Baval se je z ribštvom, lovom in učenjem bogoslovskih in modroslovskih vednosti. Vedno je še upal, da mu ne odide kardinalski klobuk. Pozabljen in zapuščen je umrl v Žužemperku dne 11. nov. 1677. leta v 62. letu svoje starosti..

Župnija je nastala iz Dobrniške v 14. stoletji. Avstrijski vojvoda Viljem jo je zamenil (1399) z Zatiškim samostanom za Tržiško (Tržič). Od sih dôb je pripadala k Zatiškemu samostanu dotlej, da je bil zatrt. To zamenjavo je potrdil papež Bonifacij IX. (1400).

Razun župnijske cerkve sv. Mohorja in Fortunata so še te-le podružnice: sv. Nikolaja v Žužemperku, sv. Križa na Vrhovem, sv. Marije Magdalene na Rebru, sv. Ahacija v Trebči vasi, sv. Janeza ap. v Mačkoveci, sv. Jurija na Dvoru, sv. Pavla na

Vinkovem vrhu, sv. Antona v Kotu, sv. Primoža v Lašičah, sv. Škocijana v Stavčji vasi, sv. Roka poleg Stranske vasi, sv. Ožbolta v Budganji vasi, sv. Petra na gori in pa kapelici sv. Jakopa v Žužemperku in sv. Lenarta na Golem vrhu.

Dušno pastirstvo oskrbuje župnik z dvema duhovnima pomočnikoma. Zaradi pomanjkanja duhovnov v sedanji dōbi je le jeden pomočnik.

Za naobraženost naroda deluje čveterorazredna ljudska šola. Za šolo godnih otrók je 427.

K Žužemperški politični občini pripadate še dve župniji Hinje in Šmihel poleg Žužemperka. Radi lažejega statističnega pregleda sledite tu:

Hinje.

Večidel tako zvane suhe Krajne zavzema Hinjska župnija, ki brojí okolo 2600 duš. Mejí na sosedne župnije: Stari log, Polom, Strugo, Ambrus, Žužemperk in Toplo reber. Vsa ta okolica je kraševina, posuta s sivim apnenikom. Tù ne najdeš niti studencev, niti stoječe vode. Le okolo vasi Hriba, kjer je tudi župnijska cerkev in šolsko poslopje, nahajajo se trije veči in nekaj manjših studencev. Okolica je tudi polna podzemeljskih jam, v katerih se čuje ob deževji šumenje hudournikov.

Gradenška, Hinjska in Stara gora so obrastene tudi z vinogradi, dasi ne dajó dobre kapljice.

Prebivalci se največ bavijo z živinorejo, ki jim daje tudi največ dobička. Daleč okoli slové pitani voli in prešiči. Tudi redé dokaj drobnice, ktero večinoma Tirolci kar doma pokupijo.

Polje je peščeno in kamenito, a vendar marljivo obdelano, in rodi kaj lepo žito za vsakdanji živež. Le ajde se malo prideljuje, ker jo slana le

prerada zamorí. Zlasti mnogo prideljujejo krompirja, repe in korenja, da pitajo živino. Pridelki vina so neznatni. Žalibog da so gozdi že večinoma izsekani. Volno in predivo vporablajo za domačo obleko. — Veliko gospodarjev gré tudi v Ameriko zaslužka iskat. Nekteri si ondi prištedijo nekaj stotakov; stalno se jih vendar le malo izseli.

Ker v vsej župniji ni vode, da bi gonila mline, prisiljeni so prebivalci nositi v mlin po več ur daleč. Jako dobro bi tù ugajal mlin na veter. Škoda, da ne poznajo te naprave!

Za omiko skrbi jednorazredna ljudska šola. Ker so pa vasi jako oddaljene, ne morejo otroci redno šole obiskovati. Za šolo godnih otrok je blizo 400.

Okolica je pripadala v prejšnji dôbi h Krki. Okolo leta 1706 pa je postala samostojna župnija.

Razun župnijske cerkve Matere Božje so še te-le podružnice: sv. Primoža in Felicijana v Ratji, sv. Jurija na Selih, sv. Tomaža na Vrhju, sv. Nikolaja v Gradenci, sv. Martina v Lipji, sv. Neže na Lopati, sv. Križa v Prevolih in sv. Janeza krst. v Zvirčem.

Šmihel poleg Žužemperka.

Proti severo-zapadni strani od Žužemperka se razprostira Šmihelska župnija. Preteka jo Krka, ki je tù še jako majhna. Župnija broji nekaj, nad 1000 prebivalcev, ki se živé večinoma ob poljedelstvu in živinoreji. Sploh veljá tudi o tej okolici, kar se je reklo o drugih. Tod izkopljujejo starinske grobove.

Okolica je pripadala k Žužemperški župniji v poprejšni dôbi. Leta 1760 pa je postala samostojna.

Razun župnijske cerkve ste le dve podružnici: sv. Katarine v Plešivici in pa sv. Marjete. Sedaj oskrbuje dušno pastirstvo g. župnik Martin Indof.

Redne šole župnija nima.

Politično pripada k Žužemperški občini, kakor je bilo že rečeno.

Statistični pregled Žužemperške občine.

Vsa občina broji 5231 prebivalcev, ki bivajo v 37 vaséh. Vse vasi imajo 853 hiš. Po narodnosti je 5162 Slovencev, 59 pa Nemcev.

Dvor.

Ta občina se razprostira ob Krki med Sotesko in Žužemperkom. V cerkvenem oziru pripada k Žužemperški župniji. Ker je le malo poljá in travnikov, bavijo se prebivalci le malo s poljedelstvom in živinorejo. Ljudstvo si toraj išče zaslužka v tovarni g. kneza Karola Auersperga; brez te bi bilo jako ubožno. Tù je namreč velika tovarna s plavžem, livarnico in fužino ali kovačnico. Izdelujejo namreč različno robo iz litega železa, recimo, železne mostove, cevi različne velikosti, majhne ploščike in razpela, pa tudi parostroje in parne kotle itd. V tovarni ima posla devet uradnikov in 150—170 delavcev, izvzemši rudokope in ogljarje.

Znali so že dolgo časa, da je po okolici obilo železne rude, po hribih pa potrebnega lesá za fužino. Pa še le Viljem Auersperg se je lotil težavnega in dragocenega dela. Dné 17. aprila leta 1796 je bila kovačija slovesno odprta. S tem činom se je spremenila okolica, kjer so le medvedje in volkovi gospodarili, v prijetna bivališča. Pridnim rokam pa se je ponudil vsakdanji zaslužek. Do leta 1803 so izdelovali le kovano železo. Za te dôbe so naredili pa tudi livnico ter pričeli izdelovati razne reči iz litega

železa. Umé se, da se je v teku časa do današnje dóbe še mnogo zboljšalo. Jako pa se bode tù še povzdignila obrtnija, kadar bode železnica memo drdrala in pospeševala promet.

Od leta 1874 ima občina tudi lastno šolo. Prvi učitelj je bil J. Dular, za njim pa V. Burnik in J. Koželj. Za šolo godnih otrók je okolo 200. Poduk v veronauku in dušnopastirstvo oskrbljuje ta župnik in kaplan iz Žužemperka.

Statistični pregled.

Občina ima 1526 prebivalcev, ki stanujejo v 261 hišah. Vasí je pa teh-le petnajst: Vinkov vrh (56 preb.), Stavčja vas (161), Jama (192), Dvor (320), Mačkni hrib (20), Mačkova vas (112), Lašče (49), Sadinja vas (210), Skopice (10), Trebča vas (134), Brod (15), Podgojzd (108), Kot gor. (49), Kot dol. (61) in Cegelnica (27). Po narodnosti je 1505 Slovencev, 1 Nемеc in 9 drugih narodnosti.

Zagradec.

Tik ob Krki, dobro uro hodá od njenega izvira proti jugo-zahodu v jako prijazni in rodovitni ravnini razprostira se Zagradec (264 m.). Župnija mejí na Žužemperk, Šmihel, Selo, Krko in Ambrus; pripada pa — edina v tem glavarstvu — pod dekanijo Šmarje. Politično pripada deloma k okrajnemu glavarstvu Novomeškemu, deloma k Litijskemu. Sodišči in davkarska urada ima v Žužemperku in Zatičini. Vasí te župnije pripadajo trem občinam. K Zagraški občini pripadajo vasí: Breg, Češnjice, Gabrovka, Rebrce male in velike, Tolčanje, Valinčna vas, Fužine gor. in Zagradec; v občino Ambruško:

Globoko malo, Grintovec in Kuželovec; k Videmški občini pa Kitni vrh.

Svet je v obče kamenit; vendar pa so tla precej rodovitna. V obče so tù po okolici videti le njive, hrastovi gojzdi in gojzdi s črnim lesom. Semtrtja se pečajo tudi z vinarstvom. Umé se, da rodi bolj kisló vino. Ovočnega drevja je po župniji mnogo; vendar bi ga bilo lahko še več, ako bi se sadjarstvo pridno gojilo. — Na jako nizki stopinji pa je tù živinoreja radi pomanjkanja travnikov in pašnikov.

Znamenitih hribov ni. Najviši vrhunci so Kitni vrh, Bovoljek in Straža. Iz neke kotanje izpod Bovoljeka izvira potok Globočec, ki se pri Fužini izliva v Krko.

Ljudstvo je v obče bolj revno, živinoreja in vinarstvo daje jim le malo dobička zarad pomanjkanja potrebnih sredstev. Zavolj tega so primorani iskati si zaslužka drugače. V Fužini jako marljivo kujejo in izdeljujejo žeblje ali „cveke“. Od zore do mraka, da, mnogokrat še v noč, tolče neutrudljivo kladivo po nakovalu, da je veselje slišati. Nekaj družin se s tem pičlo preživi; kajti kupčija s to robo je dandanes slaba. Mnogo dni mora jeden kovati, da si prisluži le nekaj novčičev. Vendar je bolje nekaj, kakor nič.

Župnija je bila ustanovljena l. 1788. Do te dôbe je okolica pripadala h Krki. Prvi župnik je bil Kresovec. Leta 1879 je pa dobil to župnijo večš zgodovinar in starinoslovec J. Parapat. Ali v najlepši dôbi ga je pobrala smrt, ko je komaj dober mesec dni tù bival. Njegovo in njega prednika g. Krašnje truplo počiva na tukajšnjem pokopališči.

Na Fužini je stal pred leti grad, ki pa je sedaj malo ne razvalina. Bil je nekđaj lastnina nekega Tomana, velikega dobrotnika cerkve. Pozneje je bil v lasti rodovine barona Lazarinija.

Leta 1844 so tù sezidali tudi tovarno s plavžem za izdelovanje železnine. A že leta 1853 so jo zopet opustili. Ker so prebivalci s tem zgubili zaslužek, jeli so na svojo roko kovati in izdelovati doma žeblje in cveke, kakor je bilo že omenjeno.

Šolsko poslopje so sezidali še le l. 1873. Od te dôbe so tù službovali gg. Kalan, J. Lobe, Al. Tomšič, Ferd. Vigele. Za šolo godnih otrok je okolo 200, od katerih jih 180 šolo obiskuje.

Statistični pregled.

Župnija broji 1261 prebivalcev, a politična občina 918; ti bivajo v 161 hišah in 10 vaséh.

Razun župnijske cerkve Marije Device brez madeža spočete so še te-le podružnice: sv. Primoža in Felicijana v Gabrovki, sv. Martina v Valični vasi in kapelica sv. Jožefa v Rebreah, sredi vinogradov.

Topla reber.

Če prekoračiš na Dvoru most, ki drži preko Krke, prideš na okrajno cesto Kočevsko. Cesta te pelje v hrib. Ko si hodil dobro uro, prideš v Lašiče, ki je zadnja slovenska vas. Tù se malo odahneš pri kupici vina, da dobiš novih moči za težavno pot. Le nekaj korakov še in zapustiš okrajno cesto, obrnivši se na levo na tako zvano ogljarsko cesto. Kmalo dospeš v temen gojzd in pot postaja vedno bolj kamenita. Tù se prično tudi prav za prav Kočevski hribi; toraj moraš vedno navzgor. Čez dobro uro hodá se ti vmakne gozd na desno in levo; kraj postaja svitleji. Iz prva si vesel, da si vendar prišel iz temnega gojzda, če se pa ozreš po okolici, prihaja ti čudno pri sreci. Zdi se ti, da si prišel na

ves drug svet. Ko hodiš še pol ure, zagledaš rudečo streho zvonika in kmalo potem tudi vas. Stopivši v vas, zapaziš leseno tablico z napisom: Dorf Unterwarmberg, Topla reber (714 m.).

Župnija ima okolo 550 duš, ki bivajo v teh-le vaséh: Topla reber, sv. Peter, Rudeči kamen, Komolec, Luža in pa nekaj delavcev v Frati. — Župnija je bila ustanovljena še le leta 1825. Neka blaga gospá iz Ljubljane, Helena Valentin po imenu, je v ta namen darovala toliko svoto, da so sezidali cerkev in župnijsko hišo. Razun tega je kupila posestvo za župnika, in naložila glavnico, da dobiva duhovnik 285 gld. obresti na leto. Kakor ljudje pripovedujejo, dal je ta svèt duhovnik Mauser, domá iz Rudečega kamna. Do onega časa je bila Topla reber podružnica Staroložka. Za te dôbe oskrbuje župnijo g. Franc Zbašnik, peti vrsti duhovnikov na Topli rebri.

Župnija pripada v cerkvenem oziru pod Kočevsko dekanijo, v političnem pa k Smuki.

Ljudstvo je večinoma jako ubožno. Pečajo se večinoma s poljedelstvom, ki pa je v tako goratem in peščenem kraji jako težavno in malo hasljivo. Glavni pridelek jim je korun, žita se kaj malo pridelá.

Bolj bi ugajala živinoreja, ako bi bili ljudje imoviti in razumnejši, da bi si oskrbeli boljše plemo in se preskrbeli z vodnjaki. Dostikrat jim primanjkuje vode. Ko poide deževnica, morajo vodo nositi iz Krke, ali pa hodijo po led v tako zvano ledeno jamo pri Kunčnu, dobro uro hodá od Tople rebri. Tudi izdelujejo razno leseno robo, ktero po deželi prodajajo. Drugi si iščejo zaslužka z rudokopom in vožnjo oglja na Fužine ali Dvor. Mnogi pa z raznim blagom krošnarijo po svetu.

Šolsko poslopje je bilo sezidano l. 1881. V to svrho je daroval presv. cesar 200 gld., deželni odbor 2000 gld. in tako zvani nemški „Schulverein“

1000 gld. in razne učne pripomočke. Prvi učitelj je bil R. Erbllich, potem H. Venedig in sedanji F. Šarec.

Za šolo godnih otrok je okolo 80, a šolo obiskajočih okolo 70.

Smuka (Langenthon).

Občina Smuka pripada v cerkvenem oziru k župniji Starološki. Razun onih 5 vasi, ki obsegajo župnijo Toplo reber, so le še te-le vasi: Kunče, kjer je 11 hiš in 61 prebivalcev in vas Smuka s seli Christern in Winklern z 62 hišami in 354 prebivalci. Za šolo godnih otrok je 60, a šolo obiskajočih 56. Lastno šolsko poslopje ima občina še le od leta 1882. Za stavbo je daroval nemški „Schulverein“ 1000 gld. in deželni odbor 400 gld. Prvi učitelj je bil sedanji Frane Kugler.

Vsa občina broji 919 prebivalcev, ki bivajo v 161 hišah. Po narodnosti je 914 Kočevarjev in 5 Slovencev.

Smuka je najskrajnejša severna meja Kočevarjev proti sosodnim Slovincem. Le proti jugu in jugovzhodu se dotika Kočevskega sveta, od družih strani občino oklepajo Slovenci. Iz tega je razvidno, da umejo večinoma vsi slovenski, učni jezik je v šoli izključljivo nemški.

Legra kraja je precej prijetna. Razprostira se Smuka ob holmu na obeh stranéh ceste, ki drži iz Novega mesta v Kočevje. Hiše so večinoma lesene, le nekaj malega je zidanih. Ljudje se bavijo nekoliko s poljedelstvom in sadjarstvom, ki pa je na jako nizki stopinji. Več dobička daje kupčija z živino, če tudi o umni živinoreji ni duha ne sluha. Največ se še bavijo s krošnarijo.

Jako huda je tudi po tej okolici za vodo, ker ni niti jednega studenca v občini. Kedar zmanjka po vodnjakih deževnice, morajo hoditi dve uri daleč na Dvor po Krko.

Imed holmcev je omeniti 563 m. visoki Kuhbüchel, ob čegar vznožji se vije nova cesta. Tudi mejí Novomeški okraj od Kočevskega. Ne daleč od tega holmca ste dve veliki podzemeljski jami „Stiebloch“, polni krasnega kapnika. Sploh veljá tudi o tej okolici, kar se je reklo o Topli rebri.

Ambrus.

Ob levem bregu Krke drží cesta iz Žužemperka proti Krki in dalje v Ljubljano. Pri Zagradcu pa se zavije mala cesta iz okrajne v Suho krajino, Kočevje in Strugo skozi Ambrus, ki se razprostira po dolini, podobni kotlu. Tla so kamenita, krasu podobna. Vendar si marljivi prebivalci pridelajo skoraj dovolj živeža, ker zarad cvetoče živinoreje gnojé dobro polje. Po hribih prideljujejo najlepšo pšenico; po dolini pa se družega žita mnogo prideljuje. Po Bovleku, Stražnem vrhu, Ambruški in Brezovski gori raste tudi vinska trta, če tudi ne rodí ravno izvrstne kapljice, je vendar le dobra pijača, mnogo boljša nego „brlavka“.

Kakor sploh po teh krajih je tudi tukaj največa nadloga, ker ni tekoče vode in studencev, zlasti po dolini. Ko kapnice zmanjka po vodnjakih, treba je voziti ali nositi vodo iz Krke. Na obeh straneh po hribih pa se nahajajo studenci. Znan je „Ratenški studenec“, kjer je znani pesnik Jožef Zemlja zajemal pesniškega duhá.

Župnija je iz novejše dôbe. Bila je ustanovljena 1770. Do te dôbe je pripadala h Krki. Krstna

knjiga se pričinja z letom 1799. Sedanjo cerkev sv. Jerneja so sezidali l. 1811. Za te dôle je bil župnik g. Lenart del Cot. Istega leta jo je tudi blagoslovil dekan iz Ribnice, g. Bonaventura Humelj.

Od leta 1825—1835 se nahaja tu duhovni pastir g. Franc Mauser, ki je slovel kot umni vinorejec. Za njim pa je sledil znani slovenski pesnik J. Žemlja. V času njegovega pastirovanja je pokončal požar župnijsko hišo (farovž), katero pa je na novo sezidal.

Šola je bila ustanovljena l. 1871. Prvi učitelj je bil g. Janez Lobe. Podučevalo se je v stari cerkveni hiši. Leta 1884 pa so sezidali lepo šolsko poslopje. V to svrhu se je mnogo trudil sedanji g. župnik Jakob Tomelj. Z olepšavo župnijske cerkve in s tem činom si je postavil nepozabljiv spomenik. — Bog ga ohrani še mnogo let!

Za šolo godnih otrok je 150. Razne krajne okoliščine vendar redno obiskovanje jako ovirajo.

Občina šteje 1775 prebivalcev, ki živé v 15 vaséh in 309 hišah.

Razun župnijske cerkve sv. Jerneja so še podružnice sv. Lucije na Kalu, sv. Petra na Kamnem vrhu in sv. Jakoba v Višnjem.

Ajdovica.

Proti severni strani od Soteske se razprostira po kamenitih tleh župnija Ajdovica (439 m.). Svet je večinoma gorat.

Župnija je bila ustanovljena l. 1789. Do one dôle je pripadala k Dobrniški župniji. Politično pripada sedaj k Žužemperškem okr. sodišči.

Občina ima 678 prebivalcev, ki živé v 129 hišah. Po vaséh so pa tako-le razdeljeni: Boršt (16 preb.), Ajdovica gor. in dol. (143), Laze (11), Lipovec ve-

liki in mali (216), Lipovec srednji (130), Morava (17) in Podlipa (125).

Župnija ima tudi lastno šolo.

Razun župnijske cerkve presv. Trojice je le še podružnica sv. Nikolaja na Selih poleg Lipovca velikega s pokopališčem.

III.

Trebanjski okraj.

Trebnje.

Če potuješ po glavni cesti od Mirne peči proti severni strani, obdajajo te nekaj časa na desno in levo holmei. Za kake dobre pol ure dospeš na prijazen holmec, čegar vrhunec (408 m.) lepša cerkvica sv. Ane. Ob sredi holma se vije cesta. Na jedenkrat pa se ti odpre krasen razgled po lepi dolini, po kateri se leno vije Temenica, da se pri Ponikvah zgubi pod zemljo. Sredi te ravnine zapaziš lepo vas Trebnje.

O tej vasi se ne dá veliko zgodovinskega povedati; zlasti iz srednje in nove dôle ne. Vendar pa je bila okolica že v prazgodovinski dôle obljudena zaradi krasne lege. Tudi ime samo znači kraj, kjer so stari Slovani žrtvovali svojim bogovom.

Starinoslovci in zgodovinarji menijo, da je že v starodavnosti, več sto let pr. Kr., bil na mestu sedanjega Trebnjega ali pa v okolici okolo Velike loke znamenit kraj, znan pod imenom „Praetorium Latobiorum“. Praetorium znači po naše sodnijski kraj, sedež sodea. Latobiki ali Latovci pa so bili neko

pleme Keltov, ki so bili bajé najstarejši stanovalci spodnje Kranjske. (Mogoče, da so tod bivali tudi Iliri; pa so bili najmanj 400 let pr. Kr. izpodrjnjeni od Keltov.) Praetorium Latobicorum je bilo toraj poglaviten kraj, poglavitno mesto tega Keltskega rodú. O velikosti njegovi se nam niso obranile nobene vesti; ali drugih znamenitih starin se je precej izkopalo v teh krajih in se izkopljujejo še dandanes, — in te pričajo o važnosti glavnega sedeža Latobikov. (Za te dôbe izkopljuje g. Pečnik za Ljubljanski muzej prav zanimive reči. Izkopani piskri kažejo podobo takih lončenih podob, kakoršne dobivajo učenjaki po tistih krajih, koder so Slovani bivali, kar bi svedočilo, da so Slovani še pred Kr. tod bivali.)

Iz ôhranjenih starih rimljanskih zemljevidov se razvidi, da je bila cesta, ki je vezala staro Emono s Siscio (stari Sisek), napeljana preko tega kraja in preko Neviodunum-a, ki je bil drugo keltsko mesto na Dolenjskem blizo Krškega. Da je moral ta kraj — stare Trebnje — precej važen biti, spričuje ta okoliščina, da so Rimljani imeli tod mnogo vojakov, ko so si bili podvrgli te kraje. To pa gre sklepati iz obilnih vojaških spomenikov, najdenih po tej okolici. Nedavno so zopet našli pri neki podružnici te župnije kamen z rimskim napisom. Iz nekega napisa se sklepa, da je moralo v tem kraju celó nekaj obrtnije biti, zlasti za izdelovanje suknja, v čemur so bili stari Kelti sploh mojstri.

Kakor Neviodunum pri Krškem, tako je tudi „staro Trebnje“, če smemo Praetorium Latobicorum tako zvati, — imelo svoj municipij, t. j. svojo svobodno mestno ustavo, v katero se Rimljani niso vtikali.

Smeli so si toraj voliti svojega sodca. V dokaz tega je, da so na tem mestu dejansko izkopali sar-

kofag (rakvo) nekega sodca, imenovanega Eppius. O blagostanji tega kraja priča to, da so našli tudi tla iz „mozaike“. Našli so tudi spomenike bogov in altarjev iz kelto-rimljanske dôle. Imeli so svojega boga Latobius-a, ki je bil bog vojske. Tudi solnčnemu bogu Mitradu je bil tu altar postavljen.

Novodôbno Trebnje je nastalo le počasi in po malem v srednjem in novem veku. Župnija je bila ustanovljena 1288. Leta 1393 se nehaja župnik g. Jurij Gall. Bila je koncem 15. stoletja last avstrijskih vojvod. Cesar Ferdinand II. pa jo je podaril Zatiškemu samostanu (l. 1617). Od te dôle jo je oskrboval samostan, ki je imel tu redovnike kot župnike nastavljene. Ko je bil za dôle cesarja Jožefa ondi samostan zatrt, prenesli so več reči sem, n. pr. monštranco, veliko svetilnico, mašne plašče itd.

V Valvazorjevi dôbi je bilo Trebnje trg in tej župniji je bilo 13 cerkvá poddruženih.

Kakor je Trebnje še dandanes pglavitna poštna postaja med Ljubljano in Novim mestom, tako je bila tudi v poprejšnji dôbi druga postaja med tema krajema. Pošta je šla, toda le enkrat na teden, skozi Trebnje v Novo mesto in Karlovec, in tudi le enkrat po isti poti nazaj v Ljubljano. Valvazor prinaša v svoji „Ehre des Herzogthum Krains“ sliko Trebanjske cerkve, ki je bila obdana z močnim taborom, t. j. zidovjem, — in poštna hiša. Poštna hiša je bila sedanja Rozmanova (mlaj.) hiša. Tudi nam je zapisal ime Trebanjskega poštarja Ivana Halbertaller-ja. O Trebnjem pa pravi, da je bila nečista, blatna vas z lepim poljem in dobrimi travniki. Starinskih reči je tudi sam tukaj mnogo našel.

Iz srednjega veka nam ni o tem nekdanjem dolenskem trgu nič znanega. — Leta 1528 so po okolici plenili in požigali po svoji navadi krvoločni Turki.

Trebanjski grad je neka rodovina Treven s Koroškega sezidala. Izmrla pa je že l. 1182 z grofom Ulrikom, ki je bil Oglejski patrijarh in papežev poslanec za Kranjsko. Kasneje so jo podedovali grofi Ortenburški in za njimi razne druge rodbine.

Razun tega je še gradiček Vina gorica. Pod Gradičem so pa videti razvaline starega gradú.

Župnijo preteka znamenita Temenica, katero smo omenili že pri Mirnopoški župniji in pa Crni potok, ki se izliva v Mirno.

Najznamenitnejši holmei pa so: Tanglovec, Vrh Trebnjega, Gradišče, Rihpovec, Lipnik, Arenberg, Kraljevec, Goli vrh, Skrovnica, Dolga njiva in Kržišče. V Trebanjskem bukovji je luknja, zvana „velika jama“, v kateri se nahaja nekaj kapnika. Vhod v njo je ozek in majhen, a potem se jama razširi.

Prebivalstvo se pečá s poljedelstvom, vinarstvom in živinorejo ter je v obče še precej imovito.

Znamenit mož v Trebnjem je bil dekan Mušič, ki je tu služboval za časa francoskih vojská, in je Francoze tu skozi potujoče pregovoril, da so kraju prizanesli.

Šola se je pričela pred kakimi 40 leti. Sedaj je šola dvorazredna.

Trebanjska občina šteje 2767 prebivalcev, ki živé v 558 hišah in 54 vaséh. Šolskih otrok je 328.

Razun župnijske cerkve Marija D. Vnebovzetja je še deset podružnic in ena kapela. — Dušno pastirstvo oskrbuje dekan z dvema kaplanoma.

Trebnje je tudi sedež c. k. okrajne sodnije in davkarije.

Mirna.

Mirniška župnija se razprostira v prijetni dolini med Trebnjem, Mokronogom in Šentrupertom.

Prišteva se navadno k Šentrupertski dolini, če tudi je mnogo vasi po bližnjih holmeih, ki oklepajo dolino. Krasna župnijska cerkev, ki je sezidana v gotiškem slogu, stoji nekoliko nad vasjo Mirno (290 m.). Po okolici nad cerkvijo pa so vinogradi. Skozi vas drži okrajna cesta na več strani, ker se strinjajo, kot v Soteski, ž njo vsa druga pota.

Najznamenitejši vrhunci po okolici so: Debenec, Stara gora, Trebinec, Gorenjska gora, Trnič in drugi. Znamenita voda je Mirnišica, v katero se stekata potoka Dušica in Zabrdšica. Ob deževji se pohlevna Mirnišica tudi naraste ter provzročuje po hudournikih pomnožena travnikom mnogo kvare.

Prebivalci se živé večinoma ob poljedelstvu in živinoreji, katero pospešujejo lepi travniki. Nekteri se bavijo tudi z vinarstvom. Najboljše vino se prideluje v Debencu. — Žalibog da je večina gozdov lastnina raznih graščakov te župnije. Zaradi tega češče kmetom primanjkuje potrebnega lesa. V občē so ljudje še precej imoviti v primeri s sosednimi župnijami.

Zgodovinskih črtic je le malo zabiležiti. Pred nekaj leti so našli na Trebincu denar (cekin) iz dôbe rimskega cesarja Anastazija. Isto tako so našli tudi spomenike z rimskimi napisi. Vse to nam svedoči, da je bila okolica obljudena že za dôbe Rimljanov.

Kedaj je bila cerkev zidana, ne poroča nam zgodovina. Leta 1617 je imela že svojega vikarja; a pripadala je k Trebnjemu. Z župnijo-materjo prišla je za te dôbe k Zatiškemu samostanu. Okoli cerkve je bil zid, — tabor, — kakor je še sedaj videti. Leta 1764 je Mirna pogorela, a l. 1825 pa je tresčilo v hlev župnijske hiše. Vendar ogenj ni provzročil mnogo kvare. Od leta 1803—1885 so bili tù sledeči duhovni pastirji: Franc Kramar, Anton Škrjanec, Jakob Hočevan, Franc Čuk, Janez Miler,

Lovro Urbanija in sedanji župnik Franc Jarec, ki se mnogo bavi z numizmatiko (denarjeslovjem). Vikarjat je bil v župnijo povzdignjen o času škofa dr. J. Vidmarja (l. 1862).

Jako star je Mirniški grad, kjer so gospodarili v 13. stoletji Mirniški gospodje, Majnhard Herman in Friderik (1250). Vdova Jevta pa je (l. 1293) darovala neko kmetijo Zatiškemu samostanu. S tekom časa so se lastniki menjevali. V 15. stoletji so bili gospodarji Mirne Celjski grofi. V znanem prepiru Celjskih grofov z avstrijskimi vojvodi je bila tû huda praska med vojaki vojvode Friderika in njegovega zaveznika Krškega škofa in pa vojaki Celjskega grofa Friderika. Vitovic, poveljnik Celjskih vojakov, je one premagal. V kmečkem uporu (l. 1515) so se uporni kmetje polastili gradú ter ga malo ne popolnoma razrušili. — Sedaj je imetje pl. Vesteneka kakor tudi Zapuže (Schneckenbüchel).

Grad „Grič“ je malo ne razvalina, zemljišče pa večinoma razprodano.

Graččino Landspreš (Landspreis), imetje dr. J. Wurzbacha, imajo sedaj v najemu redovniki trapisti iz Francoskega. Ta grad je sezidal grof Galenberg mesto starega, ki je bil zadej na holmei. V 13. stoletji so tudi živeli vitezi Friderik (1260) in Uldarik (1284) von Landpreis. Viteza Baltazarja, slednjega iz te rodbine, je umoril pri turnirji vitez Dipold iz Kamnika.

Sola se je pričela pred kakimi 50 leti. Od tekočega leta pa je dvorazrednica. Otrók za šolo godnih je blizo 220, šolo pa jih obiskuje 160.

Občina šteje 1880 duš. Hiš je 414, vasi pa 37 s selji vred.

Razun župnijske cerkve sv. Ivana Krst. ste le še dve podružnici: Matera Božje na Ševnici in pa sv. Helene s pokopališčem.

Dobrniče.

Župnija se razprostira v prostorni dolini (241 m.) med Trebnjem in Zužemperkom. Politično razpada v tri podobčine: Korito, Dobrniče in Kneža vas. Svet tukaj okoli je poln podzemeljskih votlin in lijakom podobnih jam, „rupe“ imenovanih. Takove rupe izbruhajo ob času povodnji mnogo vode, in zalilejo kmetu na kvaro velik del dolinskega poljá. Zaradi teh jam ponikne precej vsaka voda; zategadel v vsej občini, razun treh neznatnih studencev, ni žive, tekoče vode. Na prvi hip bi skoraj človek lahko pritrnil šaljivcu pevajočemu:

Tam dol' na Dolenjskem
Vas Dobrnič leži,
Že ime ti pové,
Da prida nič ni.

Oj, ni ga studenca
Ne bistre vode;
Dež, roso v luže,
V kapnico lové.

Pa kaj, čemu voda?
Kdo praša za njo?
Saj Lisec in Šmaver
Dá boljše blago.

Vsa okolica je nekako podobna suhi krajini, in prebivalci onkraj Temenice jo obče zovejo Suho-
kranjčane. Vendar pa okolica ni nerodovitna pu-
stina. Če bivaš dalj časa tù, prepričaš se kmalo
nasprotnega. Res ni videti lepih livad in mnogo
zelenih travnikov, veliko pa lepega in plodnega polja,
na katerem se zlasti strn dobro obnaša. Zato pa tudi
tukajšnji kmet sploh več prodaja, nego v živež ku-
puje. Vinski gori Lisec in Šmaver zakladate prebi-

valce z vinom, katero ni ravno napčno v boljših letinah. Gori Ostri vrh in Lisec ste najvišji in ob enem največa zaloga drv v kurjavò. Žal za lepe in košate gozde po Ostrem vrhu! V teku 10 let jih je brezvestno gospodarstvo malo ne popolnoma uničilo, odkar so jih dobili posestniki od kneza Auersperga. Umno ravnanje z gozdi in umneje obdelovanje polja in vinogradov bi dovedlo prebivalce še do večega blagostanja. Tudi živinoreja in sadjarstvo, ki je jako zanemarjeno, bi lahko dajala več dobička. Pašniki, ktere je vničila mršava koza do golega leševja in trnja, bili bi jako vgodni za rejo ovâc.

Iz zgodovine te župnije imamo le malo črtic, če tudi je jako stara. Že leta 1399 je to župnijo zamenil avstrijski vojvoda Viljem z Zatiškim samostanom za Tržič. Za te dôbe je obsegala tudi Žužemperško župnijo. Naslednje leto je to potrdil in župnijo vtelesil samostanu papež Bonifacij IX. Imena župnikov iz srednjega veka so se nam ohranila ta-le: Pirs de Rothenbüchel (l. 1378), Janez (l. 1399), Kancijan Redel, ki je postal kanonik ob ustanovitvi Novomeškega kapiteljna (l. 1496) in Albert (l. 1498). Leta 1777 so sezidali cerkvi nov zvonik, 7 let pozneje pa drugo zidovje. Duhovno pastirstvo oskrbujeta župnik in kaplan.

Po okolici so našli tudi star denar in orožje iz dôbe Rimljanov, kar svedoči, da so oni po teh krajih bivali.

Za vasjo Korito se vzdiguje holmec Građišče, na podnožji pa se razprostira polje „na Gomilah“ zvano. Po imenu soditi, nahajajo se tû grobi iz rimljanske dôbe, ki znabiti hranijo dragocene ostanke. (Se že izkopljuje.)

Poleg okrajne ceste proti Trebnjem stoji med stoletnimi lipami prijazni gradiček Mala vas. Tû je zagledal luč sveta slavni misijonar Indijanov

Friderik Baraga (dné 29. junija 1794). Bil je tudi slovenski pisatelj in napisal za narod več podučnih knjig, izmed katerih ste se Slovencem najbolj priljubili knjigi „Dušna paša“ in „Zlate jabolka“. Umrli je kot škof v Marketu v severni Ameriki (dné 19. januarija 1868). Oče njegov je bil Lah, mati pa pobožna Slovenka, gospa Katarina Jenčič.

Šolo ima župnija že precej dolgo. Staro poslopje je l. 1841 pogorelo; potem pa so sezidali sedanje poslopje. Prvega učitelja pomni ljudstvo nekoga Oseneka; za njim domačina Lovro Smoliča. Za tem je celih 47 let tu služboval Ivan Tomšič; temu sta pa sledila Štefan Pirnat in sedanji učitelj g. Ivan Rihteršič. Radi obilega števila otrok (300) se bode šola spremenila v dvorazrednico.

Z Dobrniško občino je politično združena tudi župnija:

Selo pri Šumberku.

Ta župnija se razprostira po goratih tleh (458 m.) proti zahodni strani od Dobrnič. Tudi je skrajna zahodna meja Novomeškega okrajnega glavarstva. Župnija je postala samostojna še le leta 1788. Do te dôle je pripadala k Dobrniški župniji. Duš ima okolo 600.

V okolici ste videti razvalini dveh gradov „Kozjeka“ in pa Šumberka (Schönberg), ki je sedaj kmetsko imetje.

Na precej visokem holmci (457 m.) štrlé razvaline Kozjeka v mirno dolino. Tu je v 13. in 14. stoletji živela imenitna rodbina Kozijakarjev. L. 1422 nahajamo Viljema Kozijakarja župnika v Beli cerkvi in arhidijakona Slovenske meje. Slednjega potomca iz te rodbine Ljudevita so pa Turki (l. 1475) v sužnost odgnali in ga za drago odkupnino naslednje

leto izpustili. Ta dogodek opisuje tudi Jurčič v lepi knjigi „Jurij Kozijak“.

Vsa Dobrniška občina broji 2551 duš. Hiš je 508, vasi z zaselji vred pa 45.

Šentlovrenc (Velika Loka).

Ta župnija se razprostira proti severni strani od Trebnja po prijazni dolini, ktero preteka Temenica. Dolina je znamenita radi lepih travnikov. Bavijo se ljudje tudi mnogo z živinorejo. Potujoč po teh krajih vidiš tudi res lepo goveje pleme. Sploh veljá, kar se je reklo o sosednjih župnijah.

Župnija je nastala (1768) deloma iz Šentvidske, deloma iz Trebanjske.

Razun župnijske cerkve ima še pet podružnic. Šola je jednorazrednica.

Fara šteje 1349 duš, politična občina Velika Loka pa 2208.

Čatež pri Turnu.

Kake dve uri hodá od Trebnjega proti severozahodu je na precej visokem holmci (431 m.) Čatež. Župnija je skrajna severozahodna meja tega okrajnega glavarstva.

Najznamenitejši vrhunci so: Zaplaz (609 m.) Kržišče, kjer so bajé paganski Slovenci kresove zažigali svojim malikom; Kincelj, Hrib s krasnim razgledom po okolici in Rovinji vrh. — Potoki pa ti-le pretakajo okolico: Crknica, izvirajoča pod Crknjem, mejí Čatežko in sv. Križko župnijo. Izliva se v Turnišico. Dušica izvira pod Zaplazom, steka se v Mirno. Cedilnica izvira pod Dolenjo vasjo in se steka pod

Mirnskimi gradom v Mirno. Koderlajs pod Pazino, deli nekoliko Čatežko in Šentlovrenško župnijo.

Ljudje se živé ob živinoreji, poljedelstvu in vinarstvu. Največ dobička jim daje vinarstvo. Najznamenitejše vinske gorice so: Sajenice, Križ, Križka reber, Jerovica, Laze, Zagorica, Kincelj, Krivica, Beber, Nova in stara Gora, Bič, Kržišče, Čatežka gora itd.

Župnija je bila ustanovljena leta 1785 iz vasi sosednih župnij: Mirne, Trebnjega in sv. Križa. Duš ima 1050, ki živé v teh le vaséh: Čatež z Zaplazom, Razborje, Kržišče, Čatežka gora, Okrog, Križ, Križka reber, Goljek s Hribom in Jelšo, Vrh z Ženjekom, Ribnica, Zagorica s Pazino, Dolenja vas, Gorenja vas s Sajenicami, Roje.

Kakor je župnija sama na sebi majhna, vendar je v političnem oziru jako razkosana. Spada pod štiri županije (Veliko Loko, Moravče, Trebnje in Mirno) in dve okrajni glavarstvi (Novo mesto in Litijo).

Župnijska cerkev je posvečena sv. Mihaelu; podružnici ste pa le dve: cerkve sv. Urha v Okrogu, ki je jako stara; ima gotičen prezbiterij in zvonik; in pa sv. Jerneja na Vrh, ki je tudi stara videti. Na Zaplazu, četrť ure od župnijske cerkve stoji pa romarska kapela Matere Božje, znana in sloveča božja pot po vsem Dolenjskem in preko Hrvaškega. Obiškuje jo mnogo romarjev dan na dan. Glavni shodi romarjev pa so binkoštni ponedeljek, petek po velikem šmarnu in soboto po sv. Mihaelu. Krasen razgled je z Zaplaza daleč po okolici.

Dušno pastirstvo oskrbuje župnik g. Karol Hofer. Šolo je dobila župnija okolo leta 1857. Šolskih otrok je nekaj čez 100.

Vsa Loška občina, h kateri deloma pripada tudi Čatež, broji 2208 prebivalcev. Hiš je 423, vasi z zaselji vred pa 43.

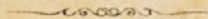

KAZALO.

	Stran
Uvod	3
I. Novomeški okraj.	
Novomesto ali Rudolfovo	5
Šmihel	14
Stopiče	21
Podgrad ali Mehovo	24
Vavtavas	28
Šempeter	30
Bela cerkev	35
Brusnice	37
Prečina	39
Mirna peč	42
Toplice	47
Soteska	52
Poljanice (Pöllandl)	54
Črmošnjice	55
II. Žužemperški okraj.	
Žužemperk	57
Hinje	60
Šmihel poleg Žužemperka	61
Dvor	62
Zagradac	63
Topla reber (Uuterwarmberg)	64
Smuka (Langenthon)	67
Ambrus	68
Ajdovica	69

III. Trebanjski okraj.

Trebnje	70
Mirna	73
Dobrniče	76
Selo pri Šumberku	78
Šentlorenc (Velika Loka)	79
Čatež pri Turnu	79

Tiskovni pogreški:

Str. 3., vrsta 11. čitaj: „proti severo-vzhodu na Krško“, mesto: „severo-zahodu“.

Str. 5., vrsta 2. čitaj: „proti jugo-vzhodu“, mesto: „jugo-zahodu“.

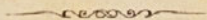
Str. 10., vrsta 25. čitaj: ker jej je bila v 17. stol. prizidana kapelica sv. Florijana, zvali so jo le „cerkev sv. Florijana“.

Str. 14., vrsta 16. čitaj: „Kake pičle četrť ure“, mesto: „tri ure“.

Str. 21., vrsta 6. čitaj: „Proti jugo-vzhodu“, mesto: „jugo-zahodu“.

Str. 24., vrsta 22. čitaj: „jugo-vzhodu“, mesto: „jugo-zahodu“.

Str. 34., vrsta 5. čitaj: „Rajnald“, mesto: „Bajnald“.

400—

HROVAT F.
Novomeško
97646

200721516

KNJARNICA M. JARCA
študijski oddelék

COBISS